Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ РЕСПУБЛИКАНСКА КОМИТЕДЭЙ, БУРЯАДАЙ ССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

...мнай 1921 оной ...ин 21-һээ гарана. | № 268 (18591) | 1990 оной ноябриин 22, четверг | Сэн 3 мүн.

...ҮНДЭТЭ УНШАГШАД! НЮТАГАЙ ГАЗЕТЭНҮҮДТЭ ЗАХИЛ ХЭХЭ ОРОЙДООЛ 3 ҮДЭР ҮЛЭБЭ

...ублика доторнай, ноябриин 15-най байда... 5781 хэһэг «Буряад үнэн» газетэ захигдаад...

...шье орёо бэрхэшээлтэй байгаашье һаань, мү... ...лэйхиһээ дээшэ захил хэһэн районууд бии ...ой. Жэшээнь, Захааминай районой ажалшад ...а ондо 919 хэһэг газетэ абадаг һаа, ерэхэ ...991 хэһэг захяад байна. Баргажанайхид, ...нхид, хяагтынхид захилаа 1990 онойхиһоо ...гаргаа.

...шье хангалтагүй, муугаар газетэ, журнал... захил үнгэргэжэ байһан районууд олон. ...үрүүн, Түнхэнэй районние дурдалтай. 16 мян... ...ряадуудтай жэнхэни үндэһэн энэ нютагайхид ойроодоол 267 хэһэг «Буряад үнэн» газетэдэ захил мүнөө хээд байна. Түнхэнэйхид буряадаараа хөөрэлдэхэеэ болёо, буряад ном, газетэ уншахаа болёо гээ һаа, хэн үнэншэхэб! Эндэ зохихо эмхидхэлэй, ойлгууламжын хүдэлмэриин ябуулагдаагүй байһанай хойшолон харагдана бэшэ аал.

Сэлэнгын районой буряадууд байгша ондо 498 хэһэг абадаг байгаа һаа, ерэхэ жэлдэ арай гэжэ 302 хэһэг захяад байна ха юм. Энэ райондомнай 13 мянган гаран буряад угсаатан ажаһуудаг гэжэ һануулалтай ха.

Хэжэнгын, Хориин, Хурамхаанай, Ивалгын районуудта байгша онойхиһоо нилээд багаар захил хэгдээд байна гэжэ уншагшадта, эндэхи хүтэлбэрилэгшэдтэ дуулгаха баатай болонобди.

Улаан-Үдэ хотодо 1990 оной захилай эгээл хахадай хэмжээндэ ерэхэ жэлэй захил хэгдээд байна. Илангаяа Октябрьска райондо муу байдалтай. Эндэ оройдоол 57 хэһэг захигдаад байна бшуу.

Эдэ тоо, баримтануудые манай уншагшад, хүдэлмэришэн ба хүдөө бэшэгшэд, партийна, совет зургаануудай хүтэлбэрилэгшэд хаража үзэхэ, сэгнэлтэ үгэхэ бэзэ гэжэ найданабди.

ЗАХИЛ ХЭЖЭ ҮШӨӨ ҮРДЕЭГҮЙ ХҮНҮҮД ЭДЭ ҮДЭРНҮҮДТЭ «БУРЯАД ҮНЭН» ГАЗЕТЭЕЭ ЗАХИЖА ҮРДИХЭ БАЙНАЛ ДАА. ШАМДАХАЛ ХЭРЭГТЭЙ.

...АЛТАН НАМАРАЙ АЖАЛАЙ ДҮНГҮҮД

...ай һайхан үе сагта жэл ...Баргажан һууринда ун...даг «Ургасын һайндэр» ...зоной ехэ баяр ёно...һодог. ...ба» стадион дээрэ эр...эниһоо агропромсоюзай ...р хүн зондо эдеэ хоо...одукци, элдэб мал ху... ...н ярмаг болон аук...эгдэбэ

...сын һайндэртэ» район...ой байшанда колхоз, ...дай, үйлэдбэриин ...ятинуудай продукци ...оод табигдажа, тэндэ ...хүнүүдые һонирхуулба. ...анай таряашад мүнөө ...дэр һайн ургаса хуряа... гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. ...ёһоор 201 мянган ...орооһо таряа абаха байһан аад, 237 мянган центнертэ хүргэбэ. Тиихэдээ гектар бүриһөө 18 центнер орооһо суглуулаа. Гүрэндэ 26 мянган центнер таряан худалдагдаа. Энэнь түсэбөөр хараалһанһаа 2 дахин ехэ байха юм.

Орооһо таряанай ургасада түйлаһан амжалтанууд бүхы тарияашадай ашаг үрэтэйгөөр хүдэлһэнэй гэршэ болоно.

Энээн тушаа «Ургасын һайндэртэ» хэһэн элидхэл соогоо В. Г. Гончаров тэмдэглэһэн байна. Тэрэ алтан намарай дүнгүүдые согсолходоо, олон тоото түрүүшүүлые нэрлэн, саашанхи зорилгонууд дээрэ тогтобо. Мүнөө малай үбэлжэлгын шэрүүн хаһын ерээд байхада, тэрээндэ һайнаар бэлэдхэл ябуулха зорилго тон шухала болонхой гээшэ.

Үнгэрһэн намарай үдэрнүүдтэ Хилганын колхозой арендна звено З. М. Гармаевай хүтэлбэри доро эрхим һайнаар хүдэлөө. Тэдэнэр гектар бүриһөө 20,2 центнер таряа хуряагаа.

Мүн Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой Б. Ж. Раднаевай даадаг таряан ажалай бригада гектар бүриһөө оросһото таряа 25,6 центнер, харин шэниисэ 31 центнер хуряажа шадаа.

Ургаса хуряалгын үедэ үбһэ бэлэдхэлгэдэ хүндэ байдал тохёолдоһон юм. Ойройдоол 130 мянган центнер үбһэн һурилэгдөө, энэнь түсэбөөр хараалагдаһанда орходоо 116 мянган центнерээр бага болоно.

Илангаяа Уланай, Хилганын колхозууд, Шитханай совхоз үбэлжэлгэдэ бүдүүн тэжээл бэлэдхэлгээр тулюур байдалтай. Үбһэнэй орондо сенаж, силос, һолоомон бэлэдхэгдээ.

Жэшээлхэдэ, район сенаж дараха түсэбөө 112 процент дүүргээ юм. Харин бүхы ажахынуудта агрегадуудай байбашье, витаминтай ногооной гурил үйлэдбэрилгэ район дотор 18 процент дүүргэгдөө. Юрэнхы дээрэ үбэлжэлгын үедэ нэгэ условно толгой малда 12—15 центнер тэжээлэй единицэ хүртэхэ болоно.

Ургаса хуряалгада Баргажанай РТП, районно «Агропромхимия» нэгэдэл, автотранспортна предприяти, «Бурводстройн» ПМК, УОС гэхэ мэтэ хамһабариин предприятинууд хабаадаа.

«Ургасын һайндэртэ» районой малшад һүүлэй жэлнүүдтэ һайн амжалта туйлаа гэжэ тэмдэглэгдээ. Мүнөө жэлдэ түрүүшынхиеэ район фуражна үнеэн бүхэнһөө 2000 килограмм һү һааха гүйсэд аргатай болонхой.

Баргажанай совхоздо арендна подряд дээрэ гэр бүлөөрөө хүдэлдэг П. И. Василенкын даадаг коллектив жэлэй эхинһээ фуражна үнеэн бүриһөө 2300 килограмм һү һаанхай.

Уланай колхозой Хүйтэнэй фермэ, Бодоной совхозой һүбын МТФ-эйн коллектив мүнөө үедэ үнеэн бүриһөө 2000 килограмм һү һаанхай түрүүлнэ.

Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой һаалишан Ш. Д. Тубчинов үнеэн бүриһөө 2600 килограмм һү һаажа, район дотороо түрүү зэргэдэ гаранхай.

Мүнөө үедэ районой колхоз, совхозуудта арендна коллективүүд үйлэдбэриин 65 процент продукци гаргана.

Продукци бүйлүүлгын предприятинуудай дунда Баянголой тоһоной заводые дурдажа боломоор. Жэлэй түрүүшын хахадай дүнгөөр республикын предприятинуудай дунда энэ коллектив түрүү һуури эзэлжэ, 1750 түхэригэй мүнгэн шанда хүртөө һэн.

«Ургасын һайндэртэ» хүдөө ажахын түрүүшүүлэй районно суглаан дээрэ олон бүлэг хүнүүд КПСС-эй райкомой болон райсоведэй Хүндэлэлэй грамотануудаар, мүнгэн шангаар шагнагдаа.

Н. УРГЮМОВ,
КПСС-эй Баргажанай райкомой үзэл сурталай таһагые даагша.

СЭНГҮҮДЭЙ ТАЛААР СССР-эй ГҮРЭНЭЙ КОМИТЕДТЭ

Түрүүшын ээлжээнэй бэшэ зарим эд бараанда хэлсээтэ сүлөөтэ сэнгүүдые тогтооxo тухай СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Тогтоолые саг зуура зогсоохо тухай шиидхэбэринүүдые зарим союзна республиканууд (РСФСР, Казахай ССР) баталан абаһантай дашарамдуулан, СССР-эй Госкомцен иигэжэ мэдээсэнэ:

түрүүшын ээлжээнэй бэшэ зарим эд бараанда хэлсээтэ сүлөөтэ сэнгүүдые тогтооxo талаар СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй баталан абаһан Тогтоол хүсэндөө байгаа Хуулида таарана.

СССР-эй Министрнүүдэй Совет Хуулиин ёһоор, Союзна правительство сэнгүүдэй политикые үнгэргэдэг, сэнгүүдэй гуримые нарижуулха гол шэглэлнүүдые тодорхойлдог. Арадай хэрэглэмжын эд бараанай розничнo сэнгүүдэй хэмжээе хубилгаха тухай шиидхэбэринүүдые абаха эрхэ тэрээндэ олгогдонхой.

Тэрээнһээ гадна энэ шиидхэбэринь арадай ажахые тогтонижоруулха ба дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн орохо гол шэглэлнүүдэй нэгэ хубинь болоно. Түс программын зарим бүлэгүүдтэ тэрэ үндэһэлнэ, «500 үдэр» гэһэн программатай тааралдана.

СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Тогтоолые зарим республиканууддай саг зуураа зогсооһониинь «мухардаһан» шиидхэбэри мүн. Үйлэдбэриин экономическа бодото эрхэ нүхэсэлнүүд ба дэлгүүрэй байдал хадаа сэнгүүдые бүрилдүүлгые нарижуулха талаар хэмжээнүүдые хойшолуулангүй баталан абаха эрилтэ абана. Шэмэглэл болохо, үнэтэй сэнтэй зүйлнүүдэй, түрүүшын ээлжээнэй бэшэ бусад эд бараанай сэнгүүдые хэлсээтэ болгохо, дээшэлүүлхэ гээшэ зайлашагүй. Хуулиин талаар абажа үзэхэдэ, СССР-эй правительствын Тогтоолые саг зуура зогсоохо тухай шиидхэбэринүүд орон соо хуули эбдэхэ ябадалай үргэлжэлэл болоно. Байгша оной ноябрьда СССР-эй Верховно Соведэй һүүлшын заседанинууд дээрэ иимэ ябадал шангаар шүүмжэлэгдээ гээшэ.

Һаяхан Түбэй телевидениин нэгэдэхи программаар РСФСР-эй Верховно Соведэй депутадууд үгэ хэлэжэ, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй шиидхэбэринүүдые зогсоохо талаар хараа шугамаа үндэһэ баримтатай болгохые оролдоһон байгаа. Иимэ шиидхэбэритэй уридшалан танилсаагүйбди, правительствада розничнo сэнгүүдые үндэһөөрнь хубилгаха талаар программа үгы гэжэ депутадууд анхаралаа хандуулаа.

Түрүүшын асуудалаар хэлэхэдэ, союзна республикануудай Верховно Соведүүдэй депутат бүхэнтэй иимэрхүү асуудалнуудые СССР-эй Министрнүүдэй Совет зүбшэхэ аргагүй гээшэ. Тэрээнһээ гадна, имагтал тэдэнэртэй бүхы юумэн зүбшэн хэлсэгдэхэ ёһотой гэжэ РСФСР-эй Верховно Соведэй депутадууд юундэ тоолоноб гэһэн асуудал табигдана. Харин бусад союзна ба автономито республикануудай депутадуудтай яаха болоноб? Хэрбээ шиидхэбэринүүдые иигэжэ баталан абаха болоо һаа, нэгэшье шиидхэбэри саг болзортоо яаралтайгаар абтахагүй. Заагдаһан Тогтоолой проект бүхы союзна республикануудай правительствануудтай зүбшэгдэһэн байха юм.

Розничнo сэнгүүдые хубилгаха программа үгы гэһэн асуудал тухай хэлэхэ болоо һаа, иимэ программа бүхы арад зондо мэдээжэ. Хоёрһоо үлүү жэлэй туршада тэрэ үргэнөөр зүбшэн хэлсэгдэнэ. Гансал мүнөө жэлдэ майда ба сентябрьда хоёр дахин правительство СССР-эй Верховно Соведэй сессинүүд дээрэ тэрээн тухай элидхэһэн байна. Эдеэ хоолой зүйлнүүдэй ба эдеэ хоолой бэшэ гол эд бараанай сэнгүүдэй нэмээгдэхэдэ, хүн зондо мүнгэ нэмэжэ түлэхэ тодорхой арга онһон түс программа соо бии гэжэ мэдээжэ.

Хэлсээтэ сэнгүүд тухай баталан абтаһан шиидхэбэри хонжоо наймаашадта зохид боложо үгэнэ гэжэ энэ хэмжээ ябуулгые бэелүүлхэ дурагүй зарим хүнүүдэй һайса бодожо үзэнгүй мэдүүлһэниинь гайхал түрүүлнэ. Имагтал хямда сэнгүүд ба худалдан абагшадай ехэ эрилтэ хэрэглэмжэнүүд хонжоо наймаа хэхэ эрхэ нүхэсэлнүүдые бии болгодог гэжэ бүгэдэндэ мэдээжэ. Баяжаха зорилгоор алта мүнгэнэй зүйлнүүдые, загаһанай түрһэ, бусад хоморой продукци гансашье совет эрхэтэд бэшэ, мүн гадаадын эрхэтэд ехээр худалдажа абана. Һүүлэй жэлдэ манай оронһоо хуули бусаар гаргагдажа байһан алта мүнгэнэй ба бусад үнэтэй шухаг зүйлнүүд хоёр дахин ехээр тамуужан дээрэ буляажа абтаһан байха. Хямда сэнгүүдээр манай эд бараа худалдан абажа болохо совет валюта таба дахин охээр гаргаһаниинь илангаяа һанаата болгоно. Иимэ сэнгүүдые саашадаа барижа байһанай хэрэг бии гү гэжэ зарим союзна республикануудай арадай депутадууд бодожо үзэхэ ёһотой гэжэ СССР-эй Госкомцен тоолоно.

(ТАСС).

ГЭР БАЙРЫН БАРИЛГА ТҮРГЭДХЭХЭ БА ОЙРЫН АРБАН ЖЭЛЭЙ ТУРШАДА ХҮН ЗОНИИЕ ГЭР БАЙРААР ХАНГАЛГА ҺАЙЖАРУУЛХА ТАЛААР БУРЯАДАЙ ССР-эй ПРАВИТЕЛЬСТВЫН БЭЕЛҮҮЛХЭ ХЭМЖЭЭНҮҮД ТУХАЙ

Республикын Министрнүүдэй ...вет «Гэр байрын барилга түр...дхэхэ ба ойрын арбан жэлэй ...ршада хүн зониие гэр байраар ...нгалга һайжаруулха талаар ...ряадай ССР-эй правительст...н бэелүүлхэ хэмжээнүүд ту...й» элидхэл Буряадай ССР-эй ...бан хоёрдохи зарлалай Верховно Соведэй гурбадахи сессиин үзэмжэдэ табиха юм.

Дурадхалнууд ба ажаглалтануудаа «Гэр байра-2000» гэһэн тэмдэгтэйгээр Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй Соведтэ эльгээжэ, үгышье һаа, 2-31-40, 2-67-11 номертой телефонуудаар хонходожо болоно.

...ествые шэнэлхэ ябуул...үүндэ хүшэрөөр бэелүү... байнхай. Оромнай ...но - экономическа ба ...ческэ гүнзэгы кризисэй ...оронхой гээшэ. Мүнөө ...бэрхэшээлтэй асуудал... шиидхэлгэ гол түлэб ...но - политическэ шэг... оронхой. Тэрэниие ...ые бидэ дэлгүүрэй ...ануудта шэлжэн орол...олбонобди. Энээнтэй ...эдеэ хоолой ба гэр бай...ухала асуудалнуудые ...н зорилгонуудай эгээл ...н ээлжээнэй байһа... ...һэжэглэмээр бэшэ ха

...ьше мэдэһээр, байгша ...ай һарада СССР-эй ...ент М. С. Горбачев ...дотор гэр байрын ба... асуудалнуудые шиид...шэнээр хандаха ба тэ... ...бодото дээрэнь бэе... хэмжээнүүд тухай» Указ ... байна. «Гэр байра-... гэһэн программые аба... ...дэн жэлэй үнгэрөөд ... түс асуудал шиидхэхэ ...рга замуудые дурадха... Президентые ямар ор...йдал баадхаа гээшэб? ...ууи, ороной олон нюта...хүн зониие гэр байраар ...н байдалай саг үргэл...хадажа байһан ушар ... Манай Буряад орон...мэл байдалтай гээшэ. ...йра ашаглалгада оруул...дохи табан жэлэй түсэб ... дүүргэгдэхэ юм, гэбэ... байра абаха ээлжээн ... бага болоногүй, харин ...олошоржо байна бшуу. ...блика дотор 1990 оной ...гэр байра абаха оо... 77061 бүлэ ба ганса б...е ..., тэрэ тоодо Улаан-...одо 40066 бүлэ байһан ...еспубликын нютагай Со...дэй гүйсэдкомуудта со... 36,6 мянган бүлэ байгаа, ...й 1989 онойхиһоо 21,7 ...ээр ехэ болоно. Харин ...Үдэ хотодо осшор ...үнөөр ургаһан байха ...шэр иимэһээ манай түсэ...дотор гэр байрын талаар ... хэрэглэмжэ ба хүн зо...олошоролгые хараада абан, энэ һалбаридахи бодото байдал хараада абтаагүй байшоо. 1990 оной январиин 1-нэй байдалаар, республикын гэр байрын ниитэ жаса хадаа 13,6 миллион дүрбэлжэн метр, тэдэнэй 71,5 процентнь ниитын байра болодог байгаа. Гүрэнэй гэр байрын жасын коммунальна талаараа болбосон түхэлтэй байлгын хэмжээн бүхы талаараа РСФСР-эй дунда зэргын хэмжээнһээ доогуур байна гээшэ. Гэр байрын 67 процентнь уһаар ба түбэй газарһаа дулаагаар хангагдадаг, 64,9 процентнь канализацитай, оройдоол 55 процентнь халуун уһаар хангагдадаг байха юм. Хүн зоной хубиин зөөри болодог, ниитэ дээрээ 2,9 миллион дүрбэлжэн метр талмайтай гэр байрын оройдоол 5 процентнь инженернэ талаһаа болбосон түхэлтэй болгогдонхой юм.

Республика доторхи гэр байрын жасын байдалые бүхы дээрэнь хангалтагүй гэжэ хэлэжэ болоно. Хүн зоной 3 процентнь 1917 онһоо урагша баригдаһан гэрнүүдтэ, 6,4 процентнь—1917—1940 онуудта, 16,4 процентнь 1951—1960 онуудта баригдаһан гэрнүүдтэ ажаһуудаг байха юм. Республика доторнай 176,1 мянган дүрбэлжэн метр талмайтай хуушарһан, һандарха болоһон гэр байра тоологдоно. Эдэ гэрнүүдтэ мүнөө 13,5 мянган хүн ажаһууна. Саашадаа барагууд манда үгы болохо гэжэ 1987 ондо бидэ мэдүүлээ бэлэйбди, харин мүнөөдэр бараагай түхэлтэй 4,3 мянган дүрбэлжэн метр талмайтай байрын гэрнүүд байһан зандаа. Тэндэ 737 бүлэ мүнөө ажаһууна.

Олон гэр бүлэнүүд хэдэн арбаад жэлдэ болбосон түхэлтэй байра абахаяа хүлеэнэ. Жэшээнь, байгша ондо Улаан-Үдэ хотодо нютагай Соведүүдэй зүгһөө ордернуудые Советскэ райондо 1961—1964 онуудта оошорто байһан, Октябрьска райондо—1968—1969 онуудта, Железнодорожно райондо 1965—1966 онуудта оошорто байһан хүнүүд абаха байна. Тэед 70-аад, 80-яад онуудта оошорто бэшэгдэһэн хүнүүд хэзээ байра абаха болоноб? Эндэ нилээд түгшүүрилтэй байдал тохёолдоод байна бшуу.

Үнэн дээрээ һүүлэй үедэ гүрэнэй мүнгэ хубаарилха политикын социальна шэглэл зарим тэды хубилагдажа байнхай. Гэр байрын, соёлой-ажаһуудалай барилгада үгтэһэн капитальна һомололгонуудай хубинь энэ табан жэлэй туршада 25-һаа 35 процент хүрэтэр ургаа юм. 1986—1990 онуудта үйлэдбэриин бэшэ барилгада 1047,8 миллион түхэриг гэхэ гү, али жэл бүхэндэ дунда зэргээр 233 миллион түхэриг зорюулагдадаг байгаа. Урдахи табан жэлэй туршада жэлдэ 146,7 миллион түхэриг гаргашалагдадаг байһан юм. Энэ табан жэлэй туршада элдэб янзын мүнгэ зөөреэр 2,6 миллион дүрбэлжэн метр ниитэ талмайтай гэр байра ашаглалгада оруулагдаха гэхэ гү, али хүн зон 30,8 мянган квартира абаха болоно. Гэр байра ашаглалгада оруулха табан жэлэй түсэб дүүргэгдэхэ юм.

Байгша табан жэлэй туршада гэр байра ашаглалгада оруулгын жэлэй дунда зэргын хэмжээн 153,6 мянган дүрбэлжэн метрээр гэхэ гү, али 11-дэхи табан жэлэйхиһээ 42 процентээр ургажа, мүнөө 518,7 мянган дүрбэлжэн метртэ хүрөө юм. Ашаглалгада оруулагдаһан бүхы гэр байрын 44 процентнь гэхэ гү, али 994,8 мянган дүрбэлжэн метрынь хүдөө нютагуудта ашаглалгада тушаагдаа. Тэдэнэй оройдоол 30 процентнь болбосон түхэлтэй гэр байра болоно бшуу.

Зарим районуудта хубиин гэр байра бариха ябадал үргэдэжэ байнхай. Үнгэрһэн үе соо республика дотор 136,4 мянган дүрбэлжэн метр талмайтай үмсын гэрнүүд ашаглалгада оруулагдаа. Захааминай, Зэдын, Бэшүүрэй районуудта хубиин гэр байра барилга нилээд эмхитэйгээр ябуулагдажа байнхай. Гэбэшье нютагай Соведүүдэй олонхи гүйсэдкомууд, предприятинууд болон организацинууд гэр байра барилгада хүн зоной хүсэ шадал ба мүнгэ зөөри үргэнөөр элсүүлхэ ашаа үрэтэй хэмжээнүүдые абанагүй. Жэшээнь, Улаан-Үдэ хотын Соведүүдэй гүйсэдкомууд 2320 хубиин гэр барихын тула 199 гектар газар город соо, 1610 гэр барихаар 123 гектар газар город шадар 1988 ондо таһалжа үгөөд, хоёр жэлэй (1988—1990 онууд) туршада 12 мянган дүрбэлжэн метр гэр байра ашаглалгада оруулхаар хараалһан юм. Һанахада, муу бэшэ шэнги. Теэд мүнөөдэр энэ асуудалда һожоргүйгөөр хандаһанай, городой хүтэлбэрилэгшэдэй, предприятинууд болон организацинуудай хүтэлбэрилэгшэдэй гэр баригшадта туһа хүргэхэ талаар хайша хэрэгээр хандаһанай эсэстэ иимэ барилга муугаар, дэлисэ багатайгаар хэгдэжэ байнхай. Энээндэ хандалгаяа эрид шууд хубилгаха, городто бүхы аргатай эрхэ байдал байгуулха хэрэгтэй.

Дүрбэн жэл юһэн һарын туршада байрын гэрнүүдые ашаглалгада тушааха түсэбөө подрядна эмхинүүд бүхыдөө 16 процентээр дүүргээгүй байха юм. «Бурятстрой» нэгэдэл түсэбөө 23 процентээр, «Бурятэнергострой» трест—28, «Нижнеангарсктрансстрой» трест 11 процентээр дүүргээгүй байна бшуу. Үсөөн лэ эмхинүүд, тэрэ тоодо «Улан-Удэтрансстрой» трестын, «Бурятгражданстрой» үйлэдбэриин нэгэдэлэй коллективүүд, тогтууритайгаар түсэбөө дүүргэдэг байгаа юм.

Гэр байра барилгада барилгын элдэб конструкци болон материалнуудые хэрэглэлгэ шэнжэлжэ үзэхэдэ, барилгын модон материалнуудые хэрэглэлгын хубинь улам ургана. Жэл бүри бодото дээрээ 250 мянган дүрбэлжэн метр хүрэтэр гэр байра модсор хэгдэһэн хаhатайгаар бүтээгдэдэг байна. Саашадаа иимэ барилга үргэлжэлүүлжэ болохогүй. 1988 ондо гэр байрын барилгын программа баталхадаа, түрүүшын шатада —1986—1990 онуудта—жэлдээ 260 мянган дүрбэлжэн метр байрын гэр томо панелээр бариха, 240 мянган дүрбэлжэн метр ниитэ талмайтай ниитын байшангуудые каркасно-панельнэ аргаар бариха үйлэдбэриин хүсэнүүдые, 277 миллион условно хирпиисэ гаргаха, 200 мянган дүрбэлжэн метр столярна зүйлнүүдые гаргаха хүсэнүүдые ашаглалгада тушааха зорилго табигдаһан байгаа. Барилгын индустриин хүсэнүүдые үргэдхэхэ программа дүүргэгдээгүй гэжэ тобшолол хэхэ баатай болонобди. Манай мүнөөнэй эрхэ байдал, илангаяа экономикын дэлгүүрэй харилсаануудта шэлжэн орологдаа барилгын материалнуудай дэлгүүр үргэдхэхэ талаар онсо түргэн хэмжээнүүдые абаха эрилтэ табина.

Гэр байрын асуудалые әмяарлан, социальна һалбариин ба коммунальна ажахын хүгжэлтые хараадаа абангүй, хаража болохогүй. Һанаанһаа абажа юумэ хэлгэ, городой кварталнууд болон хүдөөгэй һууриин тосхонуудые түсэбэй ёһоор бариха шанга хараа шугамһаа хадуурха ябадал хадаа хүн зоной бүхы социальна хэрэглэмжэнүүдые хангаха, илангаяа ургажа ябаа үетэниие хүмүүжүүлхэ, хүн зоной элүүр энхые бэхижүүлхэ, ажаһуудалай хангалга һайжаруулха, хүн зоной ажаһуудаг газарта амарха ябадал эмхидхэхэ талаар зохихо эрхэ байдал байгуулгые комплексно ёһоор шиидхэхэ арга боломжо үгэнэгүй.

12-дохи табан жэлэй түсэбүүд юрэнхы эрдэмэй һургуулинуудые ашаглалгада оруулха талаар —67, һургуулиин наһа гүйсөөгүй үхибүүдэй эмхи зургаануудые —62, больницануудые —75 процент дүүргэгдэхээр хүлеэгдэнэ. 167 һургуулинуудта гэхэ гү, али тэдэнэй ниитэ тоогойнь 46 процентдэ хэшээлнүүд хоёр халаанда, городуудай 102 һургуулиин 77-донь хэшээлнүүд баһал хоёр халаанда үнгэргэгдэдэг байха юм. 40 мянганһаа дээшэ үхибүүд һургуулиин наһа гүйсөөгүй хүүгэдэй эмхи зургаанда ябаха аргагүйдэнэ.

Республикамнай клубай эмхи зургаануудаар хангалгын талаар РСФСР дотор 51-дэхи һуури эзэлнэ. Гансал Улаан-Үдэ хотодо клубуудай 2,7 мянган һуури, кинотеатрнуудта — 827, концертнэ залнуудта — 1850 һуури дуталдана ха юм.

Прибор бүтээлгын нэгэдэл, «Теплоприбор», «Электромашина», «Бурятферммаш» заводууд, «Бурятэнерго» гэжэ РЭУ мэтэ хэдэ хэдэн томо предприятинууд өөһэдын соёлой-хаолгын ба спортивна байшангуудгүй, мүнөө болоторoo байнхай. Илангаяа хүдөө нютагуудта клубай эмхи зургаануудаар хангалга муу байһан зандаа. Тиигэжэ мянган хүндэ оройдоол 203 һуури хүртэнэ ха юм. Районуудай 21 түбэйнь 11-ниинь соёлой типовой байшангүй байха юм. Хүүгэдэй хүгжэмэй һургуулинуудаар хангалга эгээл муу байдалтай юм.

Гэр байрын-ажаһуудалай һайн эрхэ байдалай байгуулагдаагүй дээрэһээ соёлой ба искусствын хүдэлмэрилэгшэд тогтонижо хүдэлнэгүй. Иимэ мэргэжэлтэй ажалшадые болбосон түхэлтэй байраар хангалга оройдоол 19,7 процент болодог байна.

Имагтал хэрюусалгагүйгөөр хандаһан дээрэһээнь үхибүүдэй слон шэглэлтэй больницын ба түбдиспансерэй барилга (генподрядчик—«Бурятстрой» ТСО), Ильинкэ һууриндахи түбсанаториин («Бурятлесстрой» трест), Турунтаево тосхондохи терапевтическэ корпусой («Бурятгражданстрой» нэгэдэл), Мухар-Шэбэрэй түбэй районно больницын 1-дэхи ээлжээнэй («Агропромстрой» нэгэдэл), Улаан-Үдын нюдэнэй больницын (УС-102) барилгануудай болзор соогоо баригдаагүйе тайлбарилжа болохо байна бшуу.

Хойто зүгэй арадуудай ажаһуудаг районуудта социальна һалбари ёһотойгоор хүгжөөгдөөгүй байха юм. Эндэхи үндэһэн хүн зониие гэр байраар, социально-соёлой, коммунальна хангалгын бусад түхэлнүүдээр хангалга хадаа Буряадай дунда зэргын хэмжээнһээ бури доошо байна бшуу.

Гэр байрын программые шиидхэхэ гол шэглэлнүүд

«Гэр байра-2000» программые бэелүүлхын тула социальна болон инвестиционно политикые бүхы хабаатай асуудалнуудай талаар хубилгаха хэрэгтэй.

Капитальна һомололгонуудые шэнээр хубаарилалга, ондоогоор хэлэбэл, үйлэдбэриин барилгаһаа үйлэдбэриин бэшэ барилгада ехэ мүнгэ һомололго хадаа гэр байрын барилгын хэмжээе эрид дээшэлүүлхэ аргатай түрүүшын бодото алхам болохо ёһотой.

Ойрын 1—2 жэлэй туршада бии байһан хүсэ шадала гүйсэд ашаглаха, 13-дахи табан жэлэй туршада барилгын индустриин ба барилгын материалнуудай хэрэгтэй бааза байгуулха ёһотой болоно. Тиигэжэ 1996 онһоо жэлдээ 1 миллион дүрбэлжэн метр хэмжээнэй гэр байра ашаглалгада тушаадаг болохо. Гүрэнэй капитальна һомололгонуудаар гэр байра бариха ябадалһаа ажалша коллективүүдэй болон эрхэтэдэй мүнгэ зөөрөөр баридаг болохо ябадалда гол түлэб шэлжэн орохо ёһотой.

Хубиин ба кооперативна барилга хүгжөөхэ ябадалые гэр байра барилгын асуудалые шиидхэхэ булюу һайн шэглэл гэжэ бидэ тоолодог болохо ёһотойбди. Хубиин гэр баригша хадаа, илангаяа хүдөө нютагуудта, гол захил хэгшэ болгохо ушартай. Өөрынгөө дураар ба дуратай байра гү, али амяараа гэр бариха дуратай бүхы хүнүүдэй олон болохынь тула республика таарама экономическа, хуули ёһоной, материальна эрхэ байдал хангаха ёһотой.

Өөһэдынгөө мүнгэ зөөреэр, банкын урьһаламжануудаар предприятинууд болон организацинуудай гэр байра ажахын аргаар барилга хэхэ ябадалые саашадань хүгжөөхэ хэрэгтэй. Өөһэдынгөө хүдэлмэрилэгшэдые гэр байраар хангаха гаргашануудые предприятинууд болон организацинууд зарим хубииень гү, али бүрин гүйсэд, түлбэригүйгөөр гү, али олон жэлдэ түлэхөөр өөр дээрээ даажа абаха ёһотой.

Кооперативна ба хубиин гэр байра барилга хэхэ үедөө харгынуудай, мүн социальна инфраструктурын обьектнүүдэй инженернэ түхеэрэлгэнүүдэй барилгада хэгдэһэн гаргашануудай ехэнхи хубиие предприятинууд болон нютагай Соведүүд өөр дээрээ даажа абаха зэргэтэй.

Элдэб газарнуудһаа ороһон мүнгэ зөөреэр хэгдэдэг гэр байрын барилгые гүрэнэй захил гэжэ тоолодог болохо, ушар тиимэһээ, материальна нөөсэнүүдээр бүрин гүйсэд хангадаг байха.

Эдеэ хоолой болон экономическа бусад асуудалнуудые шиидхэлгэ баһал гэр байрын ба социально-соёлой барилгатай гэхэ гү, али хүдөөдэхи ажаһуудалай шанар дээшэлүүлгэтэй холбоотой байна гээшэ. Энээнэй түлөө хүдөөдэ болон бага хотонуудта социально-соёлой хэрэглэмжын обьектнүүдые подрядна аргаар барилгын хубиие горитойгоор ехэ болгохо хэрэгтэй.

Хүдэлмэришэнэй поселогуудтахи, городой түхэлтэй поселогуудтахи, курортнуудай поселогуудтахи болон хүдөө нютагуудтахи гэр байрын болбосон түхэлтэй байлгын хэмжээе дээшэлүүлхэ зорилготой түсхай хэмжээ ябуулганууды бэелүүлхэ ёһотой болоно.

Гэр байра болбосон түхэлтэй болгохо ябадалда, илангаяа хүдөө нютагуудта, һуурин тосхонуудые газаар хангалга ехэ үүргэ дүүргэхэ ёһотой. Түрүүшын шатада «1991—95 онуудта Буряадай ССР-тэ газаар хангалга хүгжөөхэ хэмжээнүүд тухай» республикын Министрнүүдэй Соведэй тогтоол бэелүүлхэ хэрэгтэй болоно. Ерэхэ табан жэлдэ 75,7 мянган байра, харин 14-дэхи табан жэлдэ — үшөө 76 мянган байра газаар хангаха гээд энэ документээр хараалагдаһан байгаа.

Гэр байрын программые бэелүүлгын шухала нэгэ хубинь гэхэдэ, гэр байрын жаса хамгаалгада манай хандалгые үндэһөөрнь хубилгаха хэрэг, тэрэшэлэн шэнэлэн һэльбэһэнэй ба заһабарилһанай ашаар болбосон түхэлтэй болголгын хэмжээе дээшэлүүлгэ болоно.

Гэр байра заһабарилгын жэл бүриин хэмжээе 340 мянган дүрбэлжэн метртэ жэлдээ хүргэхэ ёһотой болонобди. Энэмнай мүнөөнэйхиһөө 1,4 дахин ехэ болоно. Улаан-Үдэ хотодо энээнэй хэмжээн 1,5 дахин ехэ болохо гэхэ гү, али гэр байрын жасын 3 процент болохо байна.

Зүбшэн хэлсэгдэхэ асуудалһаа таһаршагүй зарим асуудалнууд дээрэ тогтохо ушартай болоно.

Түбэй телевидениин дамжуулга нэгэдэхи программаар республикын хүн зоной —99 процентнь, хоёрдохи —81 процентнь харадаг гээшэ. Нютагай программа хүн зоной 66,5 процентнь мүнөө харадаг байха юм. Хэрбээ хото городуудай хүн зоной 80,7 процентнь нютагай программа харадаг байгаа һаа, хүдөөгэйхидэй оройдоол 41,7 процентнь тэрэ ...ние харадаг байна бшуу. Энэмнай бидэниие яашье ханаажа шадахагүй. 13-дахи табан жэлдэ: Улаан-Үдэ — Заграй — Новоильинск; Улаан-Үдэ — Хяагта; Гусиноозерск — Петропавловка—Закаменск; Баргажан — Баргажанай-Адаг гэһэн радиорелейнэ лининүүдэй барилга хэхээр түсэблэгдэнэ. Тиихэдээ бидэ эхэнхидээ элдэб программануудые харадаг болохо байнабди.

12-дохи табан жэлэй дүрбэн жэлэй туршада 30 совхозуудта, 13 колхозуудта бүхыдөө 7,3 мянган номертой телефонуудай станцинууд, үйлэдбэри доторой холбоон баригдаһан байна. 13-дахи табан жэлдэ 28,8 мянган номертой автомат станцинуудые ашаглалгада үгэхөөр хараалагдана. Тэрэ тоодо үшөө 5 колхозуудта, 33 совхозуудта үйлэдбэриин хоорондохи телефоной холбоон үргэдхэгдэхэ, тиигэжэ бүхыдөө 10,6 мянган номертой станцинууд баригдаха юм.

(Түгэсхэлынь 2-дохи нюуртаі).

ГЭР БАЙРЫН БАРИЛГА ТҮРГЭДХЭХЭ БА ОЙРЫН АРБАН ЖЭЛЭЙ ТУРШАДА ХҮН ЗОНИИЕ ГЭР БАЙРААР ХАНГАЛГА ҺАЙЖАРУУЛХА ТАЛААР БУРЯАДАЙ ССР-эй ПРАВИТЕЛЬСТВЫН БЭЕЛҮҮЛХЭ ХЭМЖЭЭНҮҮД ТУХАЙ

(Түгэсхэл. Эхиниинь 1-дэхи нюурта).

Автомобильна харгынуудай хэрэглэмжэ манайда айхабтар ехэ, юуб гэхэдэ, ашаа зөөлгын ехэнхи хубииень автотранспорт зөөдэг байна ха юм. Шэнэ харгынуудые барилга, хуушануудыень һайнаар харууһалжа байлга хадаа ехэ удха шанартай хэрэг болоно. 12-дохи табан жэлэй туршада республиканска ба нютагай удха шанартай харгынуудые барилгада, заһабарилгада 300 миллионһоо дээшэ түхэриг гаргашалагдаһан байна. 450 километр тухай харгы баригдаа ба һэльбэн шэнэлэгдээ, капитальна заһабарилгын мүнгөөр 4,5 мянган километр харгы һэргээгдээ, тэрэнэйнь 1059 километрынь асфальтаар хушагдаһан байха юм.

Бурятскагропромдорстрой энэ үедэ 57,5 миллион түхэриг ашаглажа, 367 километр шэнэ харгы ашаглалгада оруулаа. Харин колхоз, совхозуудай харгы барилгада 30,3 миллион түхэриг ашаглагдаа. Тиихэдэ тус нэгэдэл Сэлэнгын, Прибайкалиин, Хориин, Захааминай, Баунтын районуудта ажахынууд хоорондын ба ажахынууд доторой харгынуудые барилгада хабаадаагүй.

Гэр байра барилгын программые бэелүүлхэ онол арганууд

Гүрэнэй капитальна һомололгын мүнгөөр, предприятинууд болон эмхи зургаануудай, хүн зоной хубиин мүнгөөр, гүрэнэй ба коммерческэ банкнуудай урьһаламжын мүнгөөр, һүүлшынхинь гэхэдэ, хубиин гэр барилгын үүсхэлээр гэр байра баригдаха ёһотой. Капитальна һомололгын мүнгөөр баригдаһан гэр байрые гол түлэб шадал багатай эрхэтэдтэ, залуу ба олон үхибүүдтэй айлнуудта, ветеранууд болон инвалидуудта үгэбэл, зүб болохо. Иимэ бүлэг зониие социальна талаар хамгаалха талаар гүрэнэй зүгһөө абтаһан хэмжээн гэжэ энээниие тоолохо ёһотой. Капитальна һомололгын мүнгөөр гол түлэб олон дабхар гэрнүүд баригдаха. Иимэ гэрнүүдтэ ороһон айлай гэшүүдэй тоогоор таһалганууд үгтэхэ ёһотой. Хүсэндөө байгаа нормативуудаар эдэ гэрнүүдтэ квартиранууд баригдаха.

Ашаг олзын зарим хубиие, хүдэлмэрилэгшэдэй оруулһан мүнгэ, мүн банкнуудай урьһаламжануудые хэрэглэн, предприятинууд ба эмхи зургаанууд гэр байра бариха аргатай. Предприятинуудай, эмхи зургаануудай иимэ мүнгэн зөөреэр олон дабхар байрын гэрнүүд, мүн амяараа коттеджнүүд баригдажа болохо. Тиихэдээ гэр байра түлбэритэй байха гэхэ гү, али өөрынгөө мүнгэ оруулаагүй предприятиин хүдэлмэрилэгшэ гэр байрын үнэ сэнгэй зарим хубиие нэгэ дахин оруулха, зарим болзорой туршада абаһан гэр байрын түлөө предприятитай тоосохо уялгатай. Иимэрхүү туһаламжа хүдэлмэрилэгшэдэй, тэрэ тоодо залуушуулай ажалай эдэбхи үүсхэлые дээшэлүүлхэ гэжэ һанагдана.

Хүнүүдэй хубиин мүнгөөр, банкын урьһаламжаар кооперативна ба хубиин гэр байра баригдаха, өөрынгөө хүсөөр барижа болохо. Гэр байра барилгын кооперативуудта нэгэдэжэ, хүн зон иимэ мүнгэн зөөреэр олон дабхар гэрнүүдые, мүн бууса шадарай гэрнүүдые бариха ёһотой. Тиихэдээ квартирануудай талмайн, таһалгануудай, гэрэй газаахи барилгануудай дээдэ захын хэмжээе хизаарлажа болохогүй.

Үйлэдбэриин бэшэ һалбариин объектнүүдэй проект зохёодог, баридаг, заһабаридаг предприятинууд болон эмхи зургаануудта, барилгын материалнуудай, барилгын индустриин, граждан гэр байрын ба коммунальна барилгада хэрэгтэй хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүдые, машинануудые бүтээдэг бусад һалбаринуудай предприятинуудта, мүн тэрэшэлэн гэр байра ашагладаг эмхи зургаануудта, ямар зөөритэй байһанһаань дулдыдангүй, тохогдодог налогые 50 процент хүрэтэр хороохо гү, али тэрэнһээ сүлөөлхэ эрхэ нютагай Соведүүдэй гүйсэдхэхэ комитедүүдтэ олгохо асуудал хаража үзэгдэнэ.

Эрхэтэдэй нөөсэлһэн мүнгэнэй байдалые хараада абан, хубиин ба кооперативна гэр байра барихадань, ажалшадта туһалхын тула урьһаламжын мүнгэнэй үүргэ дээшэлүүлхэ шухала. Эдэ урьһаламжанууд хүнгэлэлтэтэй, ямаршье айлай ба хүнэй хүсэ хүрэхөөр байха, хэрэгтэй материалнууд болон түхеэрэлгэнүүдээр хангагдаха ёһотой гэжэ тоолонобди.

Республикын арадай ажахын комплексын ажал ябуулгые илангаяа капитальна барилгые тогтонижоруулха зорилгоор, саг зуурын хэмжээ болгон, гүрэнэй захилһаа гадуур үйлэдбэрилһэн продукциие Министрнүүдэй Соведэй зүбшөөлгүйгөөр республикаһаа газаа тээшэ гаргалгые хорихо гэжэ Буряадай ССР-эй дэбисхэр дээрэ оршодог барилгын индустриин болон барилгын материалнуудай промышленностиин бүхы предприятинуудта дурадхагдана. Иимэ ушартал худалдаа наймаанай болон хангалгын зургаануудаар дамжуулан, барилгын материалнуудаар ба хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүдээр ажалша коллективүүдэй, эрхэтэдэй хэрэглэмжэнүүдые хангажа шадахабди.

Барилгын индустриин, барилгын материалнуудай болон подрядна эмхинүүдэй баазые хүгжөөлгэ

Граждан гэр байра барилгын, мүн капитальна барилгын бүхы һалбаринуудай үйлэдбэриин үндэһэ һуурииe хүгжөөхэ асуудал эгээл шухала болоно.

XIII табан жэлдэ гэр байра барилгын хэмжээе 1,5 дахин ехэ болгохо, XIV табан жэлһээ эхилжэ, жэлдээ 1 миллион дүрбэлжэн метрһээ бага бэшэ гэр байра ашаглалгада оруулхаар гэхэ гү, али хоёр дахин дээшэлүүлгые түйлахаар хараалагдана. Гадна городууд болон хүдөө нютагуудта социальна ба инженерна барилгын объектнүүд үргэлжэдөө бодхоогдохо ёһотой. Энээнэй тулада гэр барилгын хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүдые, детальнуудые, бүхы янзын барилгын материалнуудые, бусад зүйлнүүдые үйлэдбэрилхэ талаар барилгын үндэһэ һууриин бүхы шэглэлнүүдые хүгжөөхэ эрилтэ табигдана. XII табан жэлдэ энэ үндэһэ һуурииe булюу түргэнөөр хүгжөөхэ тухай хөөрэлдөөнүүд миил һайн һайхан хүсэлэн болоод үлөө. Энээн тухай гаргашанууд өөһэдөө гэршэлнэ. Үйлэдбэриин хүсэнэй 1 түхэригөөр үргэдхэгдэхэдэ, ногмын ёһоор 1,9 түхэриг гаргашалагдаха аад, 1,6 түхэриг гаргашалагдаа. Иимэ үндэһэ һуурииe хүгжөөлгэдэ зорюулагдаһан капитальна һомололгонуудай 64—80 процентые жэл бүри ашаглан хэрэглэнэбди; хаһагдаһан проектнүүдээр барилга хэгдэдэг, объектнүүдые яажашье һаа тушаахые оролдодог.

Энээнэй эсэстэ республика дотор мүнөөнэй технологёор ба хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүдээр хангагданхай барилгын индустриин нэгэшье предприяти үгы. Һүүлэй гурбан табан жэлэй үедэ барилгын эмхи зургаанууд болон барилгын материалнуудай промышленностиин үйлэдбэриин үндэһэ һуурииe хүгжөөлгэдэ зорюулагдаһан капитальна һомололгонуудай удельна жэгнүүр республика соохи капитальна һомололгонуудай ниитэ хэмжээнэй 2,6—4,7 процент болоһон байна.

Барилгын үндэһэ һууриин һула байһан дээрэһээ республикада барилгын материалнууд болон хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүд ехээр дуталдаһан зандаа. Тиимэһээ ерэхэ табан жэлдэ барилгын индустриин ба барилгын материалнуудай үндэһэ һуурииe хүгжөөлгэ гол шухалада тоологдохо ёһотой. Энэ хугасаада нэн түрүүн үргэлжэ ханатай гэрнүүдые бариха талаар бии байгаа хүсэнүүдые ашаглан хэрэглэхэ, 1992 ондо КПД-гэй Гусиноозёрско цехые ашаглалгада оруулжа, хоёр жэлэй туршада тэрэнэй хүсэнүүдые ашаглаха хэрэгтэй. Социально-соёлой болон ажаһуудалай хэрэглэмжын объектнүүдтэ 1.090 ба 1020 сериин үргэлжэ ханануудые, армагуудые барилгын талаар ЖБИ-гэй заводуудай хүсэнүүдые дүүрэнээр хэрэглэхэ. «Бурятстройматериалы» нэгэдэлэй хирпиисын заводууд жэл бүри 110 миллионһоо үсөөн бэшэ хэһэг хирпиисэ үйлэдбэрилдэг болохо. 1991-92 онуудта Гусиноозёрскын хирпиисын заводой хүсые ашаглан хэрэглэхэ шухала. Финскэ түхеэрэлгэ дээрэ хүдэлхэ бага хэмжээнэй блогуудые гаргадаг заводые проектнэ хүсэндэнь хүргэхэ. Бага хэмжээнэй блогуудые гаргадаг хирпиисын заводууд болон цехүүдэй хүсэнүүдые дүүрэнээр хэрэглэхэ. Ханын материалнуудые үйлэдбэрилгые иимэ хэмжээгээр ехэ болгобол, XIII табан жэлдэ 4180 миллионһоо бага бэшэ дүрбэлжэн метр гэр байра ашаглалгада оруулха, гэр байра абаха ээлжээндэ байһан айлнуудай тоое 58 мянгаар хороохо арга олгохо байна. Жэлдэ 1 миллион дүрбэлжэн метр гэр байра ашаглалгада оруулжа шаданагүйбди. Энээниие түйлаһын тулада XIII табан жэлэй туршада жэлдээ 230 миллион хэһэг условно хирпиисэ, тэрэ тоодо ТЭЦ-эй технологическа үлөөдэһэ хэрэглэлтэйгээр 90 миллион хэһэг условно хирпиисэ, гэр байра барихын тула 185.0 мянган кубометр хабсаргагдамал түмэр-бетон, социально-соёлой болон ажаһуудалай хэрэглэмжын объектнүүдэй барилгада 100,0 мянган кубометр хабсаргагдамал түмэр-бетон үйлэдбэрилхэ хүсэнүүдые байгуулха хэрэгтэй.

Гэр байра, социально-соёлой болон ажаһуудалай хэрэглэмжын объектнүүдые бариха талаар түсэбүүдые бэелүүлхын тула проектно-барилгын «Бурятгражданстрой» нэгэдэлые, үйлэдбэриин «Бурятагропромстрой» нэгэдэлэй Улаан-Үдын хүдөөгэй проектно-барилгын комбинадые проектнэ хүсэндэнь заатагүй гаргаха эрилтэ табигдана.

Мүнөө үедэ республикада жэл бүри 136,0 мянган дүрбэлжэн метр үргэлжэ ханатай гэрнүүд баригдана гэхэ гү, али бии байгаа хүсэнүүд 51 процент хэрэглэгдэнэ. КПД-гэй заводуудай хүсые түргөөр ашаглан хэрэглэхын тула иимэ хэмжээнүүдые абахаар хараалнабди:

1. Акционерна предприятинуудые, кооперативуудые байгуулжа, арендэдэ шэлжэн орожо, барилгын индустриин предприятинуудай гол фонднуудые гансал гүрэнэй зөөри байхыень болюулха.

2. Подрядай бүхы хэлсээнүүдые материальна нөөсэнүүдээр дүүрэн хэмжээгээр лаб хангаха.

3. Хүнгэлэлтэтэй урьһаламжануудые тогтоохо. Үйлэдбэри хүгжөөлгэдэ ба хэлсээтэ уялгануудые бэелүүлгэдэ зорюулагдаһан ашаг олзын хубида налог тохохогүй.

4. Гол фонднуудай эдэбхитэйгээр хэрэглэгдэдэг хубиие түргэнөөр ашаглан гаргаха эрхэ олгохо.

5. Стандартна бэшэ түхеэрэлгэнүүдые, шэрэм радиаторнуудые бүтээхэ, хэлсээнэй үндэһөөр хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүдые һэлгэхэ талаар республикын промышленна предприятинуудай коллективүүдтэй шиидхэбэринүүдые баталан абаха.

6. Гэрнүүдые эд бараа болгохо хэрэгтэй. Барилга хэхэ дуратай бүхы хүнүүдтэ горрайгүйсэдкомууд газарай участогуудые таһалжа үгэхэ ёһотой. Банкын урьһаламжын мүнгөөр гү, али өөрынгөө ашаг олзын мүнгөөр барилгын эмхи зургаанууд гэрнүүдые бүри олоор барижа, хэлсээтэ сэнгээр предприятинуудта, кооперативуудта, хүнүүдтэ худалдаха зэргэтэй. Худалдалгын хэмжээн ба гурим нютагай Соведүүдэй гүйсэдкомуудаар тодорхойлогдохо.

280 хүнэй һууритай һургуулида ороодүй хүүгэдэй 12 эмхи зургаан, 820 хүнэй һууритай хоёр һургуули ба 1266 һууритай 6 һургуули, мүн тэрэшэлэн социальна һалбариин бусад объектнүүдые жэл бүри бариха, 1.090 ба 1.020 сериин үргэлжэ ханатай ниитын байшангуудые бодхоохо хүсэнүүд манда бии. Теэд Россин Востокстрой концернын (урданай Минвостокстрой) болон манай захилшадай эмхидхэжэ шададаггүй дээрэһээ тэдэнэр муугаар хэрэглэгдэнэ.

«Бурятгражданстрой» ПСО-гой үргэлжэ ханатай гэрнүүдые барилгын хүсэнүүд удаан сагай туршада ашаглан хэрэглэгдэнэгүй. 1989 ондо ПСО 107 мянган дүрбэлжэн метр гэр байра ашаглалгада оруулаа һаа, 1990 ондо 120 мянган дүрбэлжэн метр гэр байра ашаглалгада оруулагдахаар хүлеэгдэнэ. Тиихэдэ КПД жэлдэ 170 мянган дүрбэлжэн метр гэрнүүдые ашаглалгада оруулха аргатай юм.

180—200 мянган дүрбэлжэн метр гэр байра ашаглалгада оруулха талаар подрядай хэлсээ баталхые урданай «Минвостокстрой» ПСО-до нэгэтэ бэшэ дурадхаһан, материальна нөөсэнүүдээр хангахаар найдуулһан байха юм. Теэд заводуудай 200—220 мянган дүрбэлжэн метр КПД-гэй хэрэгсэл зүйлнүүдые үйлэдбэрилхэ аргатайшье һаань, хүдэлмэришэдэй тоое хараада абан, 140 мянган дүрбэлжэн метр гэр байра ашаглалгада оруулхаар. хараалдаг юм.

Хабсаргамал хэрэгсэлнүүдэй байһан ушарнуудта үргэлжэ ханатай гэрнүүдые өөһэдөө барихаар бэлэн барилга-хабсаралгын бусад подразделенинүүд болон захилшадта ПСО-гой хүтэлбэрилэгшэд (нүхэр Жигимонт) КПД-гэй булюу эрхэтэй байлгые һамбаашалан, өөрынгөө эрилтэнүүдые баадхадаг байна.

Тиихэдээ ПСО өөрынгөө хүсөөр гэрнүүдые бодхоогоод, харин шэмэглэн гоёохо хямда хүдэлмэри эдэ эмхи зургаануудта дамжуулхые оролдодог. Тиигэжэ түмэр-бетон хабсаргахаһаа ехэ ашаг олзо абаха зуураа, шэмэглэн гоёохо гарзатай хүдэлмэриие бусадта дамжуулдаг байна.

Заводуудай хүсэнүүдые дүүрэнээр хэрэглэхые хангахын тула КПД-гэй заводуудые бээе дааһан дулдыданги бэшэ предприяти болгон амяарлаха хэрэгтэй. Тэдэнь хэлсээнэй ёһоор барилгын подрядна эмхи зургаануудые, кооперативууд болон бусад захилшадые хабсаргагдамал түхеэрэлгэнүүдээр хангаха гэхэ гү, али гэрнүүдэй детальнуудай дэлгүүр байгуулха, мүн тэрэшэлэн гэр байра барилгада материальна ба ажалай нөөсэнүүдые нэмэжэ хабаадуулха, КПД-гэй хүсөөр жэлдээ 80—100 мянган дүрбэлжэн метр хүрэтэр гэр байра ашаглалгада оруулгые үргэдхэхэ ёһотой.

Тэрээнһээ гадна 431,5 мянган кубометр (КПД-гүйгөөр) хабсаргагдамал түмэр-бетон үйлэдбэрилхэ хүсэнүүд манда бии. Эдэ хүсэнүүд жэл бүри 500 миллион шахуу түхэригэй барилга-хабсаралгын хүдэлмэри хэхэ арга олгодог. Теэд ондо ондоо албан зургаануудта хабаатай байһан дээрэһээ эдэ предприятинууд нэгэ янзын зүйлнүүдые дабтажа бүтээдэг, заводуудые тусхай шэглэлтэй болгохо талаар шиидхэбэринүүд бэелүүлэгдэдэггүй.

Нөөсэнүүдэй (металлай болон цементын) саг үргэлжэ дуталдадаг байһаниинь бии байгаа хүсэнүүдые хүсэдөөр хэрэглэлгые һаатуулна. 1989 ондо 256,2 кубометр хабсаргагдамал түмэр-бетон үйлэдбэрилэгдөө. Энэнь проектнүүд соо хараалагдаһан хэмжээнэй хахад хубинь болоно.

Предприятинуудай, колхоз, совхозуудай, ажахын аргаар барилга хэдэг барилгын кооперативуудай эрилтэ хэрэглэмжэнүүд эдэл шалтагаануудаар дүүргэгдэнэгүй.

Хабсаргагдамал түмэр-бетон ехэ хэмжээгээр үйлэдбэрилхын тула шухала хэрэгсэлнүүд дуталдана, тиигэжэ гэрнүүд, городой кварталнууд ба хүдөөгэй һуурин тосхонууд нэгэ янзаар баригдана.

Эдэ предприятинуудай проектнэ хүсые ашаглан хэрэглэхын тула ажалша коллективүүд өөһэдөө тэдэнэй эзэдынь болохо зэргэтэй. Хуулиин ба экономическа хэмжээнүүдые хэрэглэн, тэдэнэр тон богони болзорто эдэ заводуудые проектнэ хүсэндэнь хүргэжэ шадаха байха.

Ханын материалнуудай, илангаяа хирпиисын дуталдадаг байһаниинь барилгын бүхы программые бэелүүлгэдэ ехэ муугаар нүлөөлдэг. «Бурятстройматериалы» нэгэдэл хирпиисээр гол түлэб хангадаг. Тэрэ жэлдэ 141,8 миллион хэһэг условно хирпиисэ үйлэдбэрилхэ хүсэтэй аад, 1989 ондо хүсэнүүдынь 59,3 процент хэрэглэгдэһэн байна.

1989 ондо республикада 135,5 миллион хэһэг условно хирпиисын ханын материалнууд бүтээгдэһэн байгаа. «Бурятстройматериалы» нэгэдэлэй предприятинууд 88,5 миллион хэһэгыень үйлэдбэрилһэн байна. Жэлдэ 50 миллион хэһэг условно хирпиисэ гэхэ гү, али 77 мянган кубометр барилгын блогуудые үйлэдбэрилхэ шадалтай «Бурятстрой» ТСО-гой бага хэмжээтэй блогуудай завод мүнөө жэлдэ хүдэлжэ эхилэнхэй. Гусиноозерск хотодо 60 миллион хэһэг условно хирпиисэ үйлэдбэрилхэ хүсэтэй хирпиисын завод ашаглалгада оруулагдахаар бэлдэгдэнэ.

Хирпиисээр ехээр дуталдажа байхадаа, бүхы нөөсэнүүдые, тэрэ тоодо сезонно заводой арга боломжонуудые хэрэглэхэ хэрэгтэй. Хитадуудтай тогтоогдоһон холбоо барисаан энэ талаар туһалха бэзэ гэжэ найдагдана. Тус тустаа 12 мянган кубометр продукци гаргаха хүсэтэй Хандагатайн ЛПХ-да болон Шулуутайн ЛПХ-да, мүн Суулгын 5 мянган кубометр продукци гаргаха хүсэтэй арболидай цехүүд хүсэдөөр хэрэглэгдэнэгүй. Хирпиисын заводуудта юундэ иимэ хүшэр хүндэ байдал тохёолдооб гэбэл, 101,8 миллион хэһэг («Бурятпромстройматериалнуудай» бүхы хүсэнүүдэй 71,8 процентнь) хирпиисэ үйлэдбэрилхөөр хараалагдаһан Улаан-Үдын, Татауровай, Силикатнын, Улаан-Үдэ хотын Матросовой һуурин тосхоной заводуудай гол түхеэрэлгэнүүд хуушаранхай. XIII табан жэлдэ хирпиисэ үйлэдбэрилхэ шэнэ хүсэнүүдые ашаглалгада оруулатараа, эдэ заводуудай ажал ябуулгые али болохоор дэмжэхэ зэргэтэйбди.

Мүнөө үедэ республикын дэбисхэр дээрэ 180 эхин подрядна эмхи зургаан, тэрэ тоодо ниитэ барилгын 95 ба тусхай шэглэлтэй 85 эмхи зургаан хүдэлнэ. Тиихэдэ үһэнай ажахын барилгада — 25, технологическа, элшэ хүсэнэй, юумэ үргэдэг ба зөөдэг бусад түхеэрэлгэнүүдые хабсаргалгада 15 эмхи зургаан хүдэлдэг.

1989 ондо барилгын эмхи зургаанууд өөһэдынгөө хүсөөр 543,8 миллион түхэригэй хэмжээнэй хүдэлмэри хэһэн байгаа. Энэнь даншье бага. Гадна барилгын подрядна бүхы эмхи зургаануудта хүдэлмэриин хэмжээн хороогдоно. 1986-1987 онуудта түйлагдаһан эгээл ехэ дүнгүүдтэй сасуулхада, нёдондо жэлдэ хэгдэһэн хүдэлмэриин хэмжээн 20 процент хүрэтэр доошолһон байгаа. БАМ-ай барилгын эмхи зургаануудай капитальна һомололгонуудые ашаглалгын хэмжээн эндэ хараада абтанагүй.

Иимэ таарамжагүй байдалай гол шалтагаанууд гэбэл, түсэбөөр хараалагдаһан хүдэлмэри материальна нөөсэнүүдээр жэгдэ бэшээр, дутуугаар хангагдана, хүдэлмэришэд кооперативуудта ошожо ороно. Мүнөөдэрэй байдалаар гүрэнэй барилгын эмхи зургаануудһаа 3 мянгаһаа дээшэ түгэс мэргэжэлтэй хүдэлмэришэд болон инженернүүд гаража ошоо.

Барилгын кооперативуудай тоо түргөөр олошорно. Хэрбээ 1989 ондо республикада 77 кооператив бүридхэлдэ абтаһан байгаа һаа, 1990 оной түрүүшын хахадта хамта дээрэ 6173 хүнтэй 241 кооператив бүридхэлдэ абтаад, хүдэлжэ байнхай. Байгша оной түрүүшын хахад жэлдэ тэдэнэр 32,1 миллион түхэригэй хүдэлмэри хээ. Үйлэдбэри эмхидхэлгын кооперативна түхэл янзануудые барилгада эдэбхитэйгээр нэбтэрүүлхэ, тэдэнэй замда дайралдадаг элдэб һаалтануудые зайсуулха хэрэгтэй.

1991—1995 онуудта Буряадай ССР-эй барилгын материально-техническэ үндэһэ һуурииe хүгжөөлгэдэ (зэр зэбсэгүүдээр зэбсэгжүүлгэ, һэльбэн шэнэлэлгэ, үргэдхэлгэ, шэнэ барилга, машина, автотранспорт) уридшалан тоолон гаргаһанай ёһоор 860 миллион түхэриг һомолхо хэрэгтэй. Энэ мүнгэ зөөри бэдэржэ олохо иимэ арга боломжонууд байна гэбэл:

Нэгэдэхеэр, барилгын эмхинүүдэй бодото арга боломжо, хүсэ шадал, материально-техническэ байдалые сэгнэн хаража үзөөд, үйлэдбэриин барилгада хэгдэдэг гүрэнэй капитальна һомололго бага болгохо, һаяын табан жэлэй туршада тэрэнэй хэмжээе 1990 оной 70 процент хүрэтэр хороохо.

Хоёрдохёор, шэнэ барилганuудай тоо үсөөрүүлхэ саг зуурын хэмжээ болгон, ашаглагдажа байгаа промышленна предприятинуудые үргэдхэлгын, шэнэ барилгын сметнэ үнэ сэнгэй 25—30 процент хэмжээнэй налог тохохо. Гэбэшье арадай ажахын гол шухала һалбаринуудта энэ талаар хүнгэлэлтэнүүд хэгдэхэ ёһотой. Иигэжэ олдоһон мүнгэн зөөри гүйсэдкомуудай шиидхэбэреэр барилгын индустриин, барилгын материалнуудай промышленностиин үндэһэ һуури хүгжөөлгэдэ һомологдохо байна.

Гурбадахяар, республика соо хэгдэдэг бүхы капитальна һомололгонуудһаа 10 процент налог даража, регионально хүгжэлтын түбэй инвестиционно жаса 1991 онһоо эхилжэ байгуулха.

Эдэ бүгэдэ хэмжээнүүд барилгын материалнуудай дэлгүүрые хүгжөөлгэдэ жэлдээ 70 миллион гаран түхэриг һомолхо арга боломжо олгохо байна. Нютагтаа барилгын материалнуудые үйлэдбэрилхэдэ хэрэгтэй түүхэй эдэй баазын бии байһанда үндэһэлжэ, цемент, ханын материалнуудые (хирпиисэ, блок) үйлэдбэрилэн гаргаха шэнэ хүсэнүүдые байгуулха шухала. Барилгын хэрэгсэлнүүдые цементгүйгөөр бүтээхэ технологи хүгжөөлгэдэ мүнгэ зөөри һомолхо хэрэгтэй болонхой. Модо болбосоруулдаг, шаажан зүйлнүүдые бүтээдэг, гоёон шэмэглэлгын шулуу тайрадаг болон бусад предприятинуудые байгуулха, хүгжөөхэ хэрэгтэй; 1991—1995 онуудта барилгын материалнуудай үндэһэ һуури хүгжөөхэ программа зохёогдонхой. Зүүн-Урда Азиин, Европын гүрэнүүдтэй хэлсээ баталжа, тэдэнэй түрүү технологидо түшэглэн, тус программые бэелүүлхэбди.

Барилгын индустриин, барилгын материалнуудай промышленностиин олонхи предприятинуудай Улаан-Үдэдэ, мүн город шадархи районуудта байрлаһантай эбсэжэ боломоор бэшэ. Тиимэһээ тус программа бэелүүлхэдэ эдэ үйлэдбэринүүдые нэгэ газарта байрлаһыень болюулха ёһотойбди. Мүнөө Улаан-Үдэһөө хирпиисэ, хабсаргагдамал түмэр-бетон зөөхэдөө, нилээн ехэ түлишэ-тоһодолгын материалнуудые гаргашалнабди. Гадна муу харгыгаар зөөхэдэ, хирпиисэ, түмэр-бетон ехээр эбдэрдэг, түгдэрдэг байха юм. Улаан-Үдэдэ иимэ заводуудые олоор байрлуулхада байгаали хамгаалгын, социальна байдал улам түгшүүритэй болоно. Тиимэһээ түүхэй эдтэй, ажаллаха хүнүүдтэй газарта барилгын материалнуудые үйлэдбэрилдэг предприятинуудые бариха хэрэгтэй.

Дээрэ тэмдэглэгдэһэнэй ёһоор, арбан гурбадахи табан жэлэй туршада гэр байра, социально-соёлой объектнүүдые барихын тула 280—300 мянган кубометр хабсаргагдамал түмэр-бетон үйлэдбэрилхэ шадалтай заводуудые барижа, ашаглалгада тушааха шухала. Тиихэдээ энэ хэмжээнһээ гадуур үшөө шэнэ хүсэнүүдые байгуулжа, томо панелеэр гэр барилгые үргэдхэлгэ хэрэггүйдэ тоологдоно. Иимэ аргаар гэр барихада үнэтэйшье, цемент, металл ехээр гаргашалагданашье гээшэ. Нэн түрүүн олон дабхаргүй гэрнүүдые барихаар ха. Эндэ хирпиисэ, блогуудые хэрэглэжэ боломоор.

Энээнһээ гадна каркасно-панельнэ гү, али барилгын элдэб материал хэрэглэн багахан хэмжээгээр жэлдээ 10-һаа 30 мянган дүрбэлжэн метр хүрэтэр талмайтай гэр байра барилга саашадань хүгжөөхөөр байна. Иимэ аргаар баригдаһан гэрнүүдтэ квартира зохидоор түсэблэн түбхинүүлхээр, социально-соёлой объектнүүдые, хүүгэдэй саад, һургуулинуудые залгалан бариха арга боломжо бии.

Республикын хүгжэнги районуудай түбүүдтэ, багахан хотонуудта (Закаменск, Бабушкин, Хяагта) «Минск-ДСК» хабсарган тогтоохоодоо, эдэ нютагуудта гэр байра барилгые дээшэлүүлхэбди. Тиигэжэ табан жэлэй түгэсэтэр нэмээжэ, 50 мянган дүрбэлжэн метр хүрэтэр талмайтай гэр байра ашаглалгада оруулагдаха.

Арбан гурбадахи табан жэлэй туршада социальна программануудые дүүргэхын, хубиин гэр байра барилгада дайралдадаг асуудалнуудые шиидхэхын тула 1995 он болотор хирпиисэ үйлэдбэрилгые жэл бүри 350—400 миллионоор дээшэлүүлхэ хэрэгтэй.

Һайн шанартай хирпиисэ гаргадаг Хитадай, Канадын болон бусад гүрэнүүдэй түрүү технологиин ёһоор 5—10—30 миллион хирпиисэ үйлэдбэрилхэ хүсэ шадалтай, түхэреэн жэлдэ ашаглагдаха хэдэн арбаад заводуудые бариха болонобди.

«Бурятстройматериалы» нэгэдэлые һаяын сагта болюулха хэрэгтэй ха. Хүдэлгэгдэжэ байһан хирпиисын заводууд ажахын, экономическа бээе даанги байдалтай болохо ёһотой. Барилгын һалбариин, барилгын материалнуудай промышленностиие хүгжөөхын тула барилгын талаар Ассоциаци байгуулагдахаар хараалагдаа. Тэрэ республикын промышленна болон барилгын эмхинүүдые нэгэдүүлхэ юм.

Монолит хабтагайнуудаар гэр барилга хадаа гэр байрын программа бэелүүлгэдэ ехэ арга боломжо олгоно. Юуб гэхэдэ, материалнууд багаар гаргашалагдаха ханын хэрэгсэлнүүдые үйлэдбэрилгэдэ нютагай түүхэй эд хэрэглэгдэхэ байна бшуу.

Мүнөө «Бурятстрой» нэгэдэлэй Улаан-Үдэдэ монолит хабтагайгаар гэр байра бариха талаар хэжэ байһан түрүүшын алхамууд республика соо барилгын шэнэ һалбариин бии болжо байһые гэршэлнэ. Энэ ябадалые үргэн дэлисэтэй болгоо һаа, республика соо гэр байра барилга эрид үргэдхэгдэхэ һэн. Усадьбын түхэлтэй монолит-гэрнүүдые бариха «Бурятагропромстрой» нэгэдэлэй түсэб гүйсэд дүүргэгдээгүй байһаар.

Улаан-Үдэдэ монолит гэрнүүдые бариха тухай хэлсээн КНДР-эй барилгын фирмэнүүдтэй хэгдэжэ байнхай. Солонгос барилгашад иимэ аргаар гэр бариха баян дүй дүршэлтэй болонхой. Тэдэнэрэй дүршэл шадабари хэрэглэн хото, хүдөөдэ мэргэжэл түгэс кадрнуудые бэлдэхэ, түрүү технологи халан абаха арга боломжо олгогдоно.

Нэгэ газарһаа хүтэлбэрилгые, ажахы эрхилэлгые гүрэнэй зүгһөө хүтэлбэрилгые болюулжа, барилгын комплексын асуудалнуудые шиидхэжэ боломоор гэжэ республикын Министрнүүдэй Совет тоолоно.

Барилгын һалбариин түйлаһан хэмжээнһээ барилга-хабсаралгын хүдэлмэринүүдтэ эрилтэ хэрэглэмжэнүүд хоёр дахин болон тэрээнһээ дээшэшье байна. Һүүлэй гурбан жэлэй туршада ажахын аргаар барилга хэлгые эдэбхитэйгээр хүгжөөлгэ, барилгын кооперативуудые байгуулга, промышленна предприятинуудай, колхоз, совхозуудай өөһэдынгөө капитальна һомололго хэрэглэлгэ барилгын комплексын хүдэлмэриие эмхи гуримгүй болгоо. Тиин республика соо баригдажа дүүргэгдээгүй объектнүүдэй тоо олошороо, барилгын шанар муудаа, барилгын эмхидхэл доошолуулагдаа бшуу.

Дэлгүүрэй эрхэ байдалда подрядай хэлсээнүүд барилгада ажахы эрхилэлгын үндэһэ һууринь болохо ёһотой. Хэлсэжэ баталагдадаг сүлөөтэ үнэ сэнгүүдэй үндэһэ һуури дээрэ конкурсын гуримаар объектнүүдые барихын болон проект табилга, барилгын техникээр шэнээр зэбсэгжүүлгын, предприятинуудые һэльбэн шэнэдхэлгын талаар хүдэлмэринүүдые дүүргэхын тула эдэ хэлсээнүүд баталагдадаг юм.

Барилгын эмхинүүд болон предприятинууд баталагдаһан хэлсээнүүдэй үндэһэ һуури дээрэ түсэбүүдээ өөһэдөө бүридүүлдэг болохо. Тус организациин, предприятиин эрхилхэ ажал ябуулгын талаар лицензинүүд үгтэхэ юм. Ямар трестын, нэгэдэлэй, ассоциациин, концернын мэдэлдэ орохоё эмхинүүд, предприятинууд өөһэдөө тодорхойлхо. Иимэ эрхэ байдалда трест, нэгэдэл, концерн мэтын эмхинүүд инженерно-коммерческэ фирмэ болгогдожо, тэрээнтэй тогтоогдохо харилсаанууд хэлсээнэй гуримда түшэглэхэ болохо.

Республикын Министрнүүдэй Совет гүрэнэй зөөриие хүтэлбэрилгын жаса байгуулһанай үндэһөөр барилгын комплексын хүдэлмэриие хуули ёһоной болон экономическа онол аргануудаар гуримшуулан, үйлэдбэриин фонднуудые эзэлхэ, ашаглаха эрхэнүүдые предприятинуудай ажалша коллективүүдтэ дамжуулха, акционерна, арендна, кооперативна предприятинуудые байгуулгада туһалха.

Шэлжэн оролгын, дэлгүүр дээрэ бүхы юумэнэй дуталдадаг эрхэ байдалда Архитектурын болон барилгын талаар комитет нютагай барилгын материалнуудые нөөсэлхэ, шэнэ үйлэдбэринүүдые хүгжөөхэ, байгуулха талаар тааралдуулгын хүдэлмэриеэ шангадхаха уялгатай.

Шэнээр бии боложо байһан подрядна эмхинүүдые, тодорхойлбол, барилгын кооперативуудые зүбөөр хэрэглэхэ шухала. Мүнөө үедэ тэдэ бодото хүсэтэй болонхой, тэдээндэ гүйсэдкомуудай, мүн подрядна болон хангалгын эмхинүүдэй зүгһөө али болохо туһаламжа үзүүлхэ хэрэгтэй.

Республиканска мүнгэ зөөриин болон мүнгэ һомололгын бусад аргануудай ашаар сэхэ гү, али генподрядна эмхинүүдээр дамжуулан, түсэбэй объектнүүдые, тус тус хүдэлмэринүүдые кооперативуудта үгэхэ хэрэгтэй. Тиихэ зуураа материальна хангалгын, техникээр хангалгын асуудалнуудые шиидхэхэ.

Гүйсэдкомууд барилгын өөһэдын баазатай болохын тула газарай талмайнуудые үгүүлхын талаар барилгын кооперативуудта туһалха, тэдэнэй түргэнөөр хүл дээрээ гарахын тула хүнгэлэлтэтэй налогой политика бэелүүлхэ ёһотой. Эгээл дүтын сагта барилгын кооперативуудай ерээдүйн ассоциацинуудта хирпиисын заводые, хабсаргагдамал түмэр-бетоной зарим заводуудые болон бусад предприятинуудые дамжуулха асуудал хаража үзэхэ хэрэгтэй. Ажал ябуулгын бүхы талаар кооперативна болон гүрэнэй барилгын эмхинүүдэй эрхэнүүдые тэгшэдхэхэ шухала. Бүхыдөө республика соо, мүн районуудта подрядна хүдэлмэринүүдэй хэмжээнүүдэй дээшэлхые хараада абангүй байжа болохогүй. Тэрэ тоодо, кооперативна болон подрядна бага эмхинүүдэй тоогой дээшэлһэнэй ашаар эдэ хэмжээнүүд нэмэхэ юм. Энэ талаар нютагай Соведүүдэй гүйсэдкомууд эмхидхэлэй ехэ хүдэлмэри бэелүүлхэ уялгатай.

Сантехническэ тоног түхеэрэлгэнүүдэй, гэр байра хангалгын хэрэгсэлнүүдэй тоодо ородог 3000 деталь, материалнууд сооһоо 70 гаран процентыень республика союзна, рес-
публиканууд хоо…
сээнүүдэй ёһоо…
зөөжэ асардаг ба…
саргагдадаг зүйл…
гаар эльгээгдэжэ…
ушар бүхэниинь…
ашаглалгада саг д…
галтагүйгөөр нүл…
гэшэ.

«Республикын…
нуудта сантехни…
суулгын түхеэрэл…
байра хангалгын…
дые үйлэдбэрил…
эмхидхэхэ туха…
ССР-эй Министр…
дэй 1989 оной я…
баталагдаһан тог…
дөө байһан болз…
до дүүрэхэнь, м…
сэтэр Совмин ш…
абажа, тэрэнэй ё…
ленна предприят…
ра хангадаг х…
улам ехээр гарг…
машинануудта,…
рэлгэнүүдтэ хэр…
ног, хэрэгсэлнү…
нуудые, запас ча…
гадаг болохо.

1993 онһоо за…
ликада дулаасу…
түхеэрэлгэнүүдтэ…
диаторнуудтай,…
элдэб хэрэгсэлн…
хын тула 1991—…
бидэ «Теплопри…
туһалха ёһотойб…

Шэнээр байгу…
һан хангалгын…
эмхи зургаан мү…
наһаа һомолһон…
гүйгөөр, капита…
материально-техн…
галгын бүхы үү…
дээрээ даажа…
Мүнөөдөө подр…
материальна за…
дые сэхэ андалда…
республикаһаа…
баатай болоно.…
ектно-барилгын…
данстрой» нэгэд…
заводто, Новоку…
рын гэрнүүдые б…
дань юушье дур…
хагүй предприя…
яаха гээшэб?

Гэр байра барилгын программые бэелүүлгэдэ хотонуудые барилгын политикын ээлдэг һуури

Гэр байрын болон соёлой-ажаһуудалай барилгын хэмжээе дээшэлүүлэн, эгээл дүтын арбан жэлэй туршада гэр байра ашаглалгые хоёр дахин нэмээжэ, манай хотонуудай, тосхонуудай архитектурна түхэлые хубилгаха уялгатайбди.

Республикада ажаһуугшадай, илангаяа улаан-үдынхидэй, мэргэжэлтэдэй, журналистнуудай, хотын айлшадай зүгһөө манай хотонууд, тосхонуудтахи барилга тон хангалтагүйгөөр хэгдэнэ, комплексноор барилга хэгдэнэгүй, архитектурна түхэлые тодорхойлходоо, оршон тойронхи газар дайдын нюуругай онсо шэнжэнүүд хараада огто абтанагүй гэхэ мэтын шүүмжэлэл зүбөөр хэгдэдэг.

Ехэ хэмжээнэй барилгын архитектурада нютагай үндэһэн маяг олгожо, шэмэглэлгын искусствын аргануудые хэрэглэхэ шухала. Хотын нюур түхэлые бүридүүлхэдээ, дизайнай, ландшафтын архитектурын зүйлнүүдые үргэнөөр хэрэглэхэ шухала. Эдэ асуудалнуудые архитекторнүүдтэй, проектировщигуудтай, барилгашадтай зүбшэһэнэй удаа ехэ хэмжээнэй социально-ажаһуудалай хэрэглэлэй байшангуудай архитектурые һайжаруулха үсөөн бэшэ арга боломжонууд бии гэһэн тобшолол хэхээр, тэдэниие эршэтэйгээр хэрэглэхэ шухала. Архитекторнүүдэй, проектировщигуудай эрхэнүүдые үргэдхэжэ, тэдэнэй зохёохы хүдэлмэридэ табигдадаг үндэһэгүй хизаарлалтануудые усадхаха хэрэгтэй.

Манай һанахада, республикын хото, тосхонуудта барилга хэхэдээ, хотонуудые ямар түхэлтэйгөөр бүридүүлхэ хэрэгтэйб гэжэ тодорхойлходоо, иимэ зүйлнүүдые хараада абаха:

— хотонуудта, тосхонуудта үсөөн дабхартай аад, хоорондоо бага зайтайгаар, дүтөөр барилга хэгдэхэ, хубиин гэр байра барилгада тусхай проектээр баригдадаг гэрнүүд олоор табигдаха;

— республикын ниислэл хото, тэрэшэлэн бусад хотонуудай ургалтань хото шадарай тосхонуудые хүгжөөһэнэй ашаар хизаарлагдаха;

— таряашанай ажахы, гэр бүлын фермэ, арендна болон кооперативна предприяти мэтын хүдөө ажахын үйлэдбэриие эмхидхэлгын элдэб түхэл янзануудые хараада абан, инженерна түгэс хангалтатай тусгаар түхэлтэй хубиин гэр байрануудые бодхоохо;

— социальна ондо ондоо бүлэг зоной эрилтэнүүдтэй, национальна ёһо заншалнуудтай зохилдуулан, гол түлэб тусхай проектээр элдэб түхэлэй гэр байрануудые бариха;

— шухала хэрэгтэй социальна инфраструктураар хангажа, бага һууринуудые хүгжөөхэ;

— мүнөө бүтэн байһан гэр байрын фондые болон социальна хэрэглэмжын объектнүүдые һэльбэн шэнэдхэһэнэй үндэһөөр гэр байрын түүхэтэ зононуудые, тосхон һууринуудые комплексноор һэльбэн бодхоохо;

— гэр байрын болон хото-
нуудые барилгы…
бодолые амжалт…
лүүлхын тула хо…
неральна түсэбү…
тосхонуудай…
эгээл богони бол…
хаража үзөөд, за…

Хамтын саад з…
хидхэлгын респу…
граммын дүүргэ…
жэ үзэхэдэ, саа…
газар үгэхэдөө о…
хэгдэнэ. Улаан-…
хубиин гэр байр…
хэдэ зохид газар…
та үгтэшэнхэй.…
май дээрэ хубии…
хүнүүдтэ 10—10…
гэр байрын асуу…
хэлгын талаар го…
хэхэ байгаабди.…
Госстрой, Улаан-…
сэдком энэ асуу…
лэн тодорхойло…
боломоор заһаб…
хэ ёһотой.

Барилгын шана…
дал хурса байһа…
рынь гэбэл, про…
һайнаар хэгдэнэ…
гүйсэдхэлгын тех…
дана, үйлэдбэри…
хидхэгдэнэ, урм…
рим хангалтагүй,…
материалнуудай…
кадрнуудай мэрг…
мүн олон ушар…
эрилтэнүүд табиг…

Дурадхагдаһан…
мын ёһоор, 2002…
бүлэ бүхэниие ам…
раар хангаха зо…
данхай. 1996 онһ…
гэ гэшүүндэ 1…
метр ниитэ талм…
нормативта орохо…
дана.

Улаан-Үдэ, Се…
Гусиноозерск хо…
банскын, Муяын,…
хар-Шэбэрэй рай…
на, олохон район…
лэ бүхэниие 1995…
амяараа байраз…
боломжо бии.

Мүнөө үеын…
шэнэ эрхэ байдал…
болон социальн…
ектнүүдэй барилг…
нютаг нютагуудта…
тодорхойлогдодо…
нютагай Соведү…
гүйсэдкомуудай…
гүй дээшэлхэнь.

Гэр байра бар…
гонуудые бэелүүл…
хиналта табихын…
приятинуудай, эм…
дай хүтэлбэрилэ…
коллективүүдэй…
гүйсэдкомууд, го…
арадай депутаду…
содог болохо ё…
ликын Министрн…
дэй бүридэлдэ б…
хүн зониие гэр б…
социально-соёлой…
дээр хангалгын…
тет ехэ юумэ хэ…

«Гэр байра—20…
грамма бэелүүл…
хойшолуулашагүй…
дые абахын тула…
эй Верховно Сов…
сиин үзэмжэдэ т…
радхалнууд, тэд…
депутадуудай аб…
ринууд хүн зонии…
хангалгын талаар…
дые хэхэдэнь рес…
һа хүргэхэ зэргэ…

Бага һууринуудаа һэргээн хүгжөөе!

ХОНХИНЫН ХОЁРДОХИ АМИСХААЛ

олон тоото орден, медальнуудаар шагнагдаһан Бато Занданович Эрдынеев, Бальжир Сынгеевич Бубеев, Нима Бадмаевич Санданов гэгшэд эндэ амар амгалан ажаһууна.

Һууринай дэргэдэ айл аймагтаа алдаршаһан һү һаалиин фермэ оршодог. Тэндэхи эрхим һаалишадай тоодо Цырма Гармаевна Цыбикова, Бадмажап Будаевна Дармаева, Евдокия Хубулеевна Бубеева гэгшэд оролсодог.

Фермын ахалагша һаалишан Ц. Г. Цыбикова район дотор дэлгэрһэн социалис мүрысөөнэй түрүү манлайда ябана. Энэ жэлэй октябриин нэгэнэй байдалаар үнеэн бүриһөө 3046 килограмм һү һаагаа. Мүн түл абалгааршье даабаряа дүүргэнхэй. Тэрэнэй нэрэ хүндэдэ Ажалай Алдар Солын улаан туг хиисхүүлэгдэнхэй.

Гурбан кварталай дүнгүүдые согсолон гаргахада, Хонхинын һаалишад үнеэн бүриһөө 2450 килограмм һү абаад байгаа бэлэй. Энэнь район дотор эгээл үндэр үрэ дүн болоно.

Барханай сомоной Советэй Хонхино һуурин өөрын онсо барилгануудтай. 1989 ондо ашаглалгада үгтэһэн 50 хүүгэдэй ябаха ясли-сад, хүдөөгэй клуб, фельдшерскэ пункт, магазин гэхэ мэтын социально-соёлой байшангууд тэрээн соонь оролсоно.

Колхозой правлениин түрүүлэгшэ Г. Н. Цыреновтэй уулзажа хөөрэлдэхэдэмнай, тэрэ иигэжэ хэлээ бэлэй.

— Һууринайнгаа хүгжэлтэдэ бидэ онсо анхарал хандуулнабди. Хонхиномнай хоёрдохи амияа абанхай. Энэ жэлдэ 6 автомашинын байха гараж, хирпиисэ бүтээлгын завод, хүдөөгэй клуб, спортивна залтай эхин һургуулиин байшан ашаглалгада оруулагдахаар хараалагдана. Гадна үмсын адууһа малай тусгаар бэлшээриин газар Улааганта гэжэ газарта түхеэрэгдэхэ юм.

Энээнһээ гадна Хонхинын, Соробхиин уһалууриин системэнүүд һэльбэн шэнэлэгдэхэ, һубаг ханаабуудынь сэбэрлэгдэхэ, гүнзэгырүүлэгдэхэ, эрьенүүдынь үндэр болгогдохо ёһотой. Тиин тэрэ шадарай талмайнууд амидаралта үндаар һайса хангагдахань гээшэ.

Он жэлнүүдэй ошохо тума нютагай түхэл шарай шэнэлэн хубилна. Үйлсэ гудамжануудаарнь шэнэ гэрнүүд, социально-соёлой байшангууд жэрылдэн бодоно. Эдэ бүгэдые һайхашаажа, сэдьхэлээ баярламаар.

Нютагай анханайнь түүхэ иимэ: гушаад онуудай эхиндэ эмхидхэгдэһэн «Зориг» колхозой түб һуурин байһан Хонхино табяад онуудай эхинһээ орхигдожо, хожоржо захалаа юм. Хүн зониинь ажахынгаа түб гү, али районой түб руу зөөжэ ошоһон, олохон гэрнүүдэй үрхөөр утаан баяхаяа болижо, үүдэ, сонхонуудынь хааглажа хадагдаа бэлэй.

Иимэ һуурин нютагай шарай хэды уйтай һэм даа. Түрэһэн үдэһэн тоонтоёо орхихо дурагүй үбгэд, хүгшэд лэ ехэнхинь эндэ үлэнхэй бэлэй. Бишыхэн хүүгэдэй дуу, шуукшье үсөөрэнхэй, хүтэлбэрилэгшэдшье анхаралаа һуладууланхай һэн. Иимэ байдалда үлэхые залуушуул огто хүсэдэггүй, тиимэһээ хүн зоной, айл бүлэнүүдэй тоо богонихон саг соо үсөөрһэн юм.

Имагтал хубилган шэнэдхэлгын шэдитэ амисхаалай манай ажабайдалда нэбтэрэн ороһоной ашаар орхигдоһон Хонхино һуурин һэргэн бодожо, ажабайдалаа шэнээр эхилхэ хуби заяатай байшоо.

Г. БАДМАЕВ.

Хурамхаанай район.

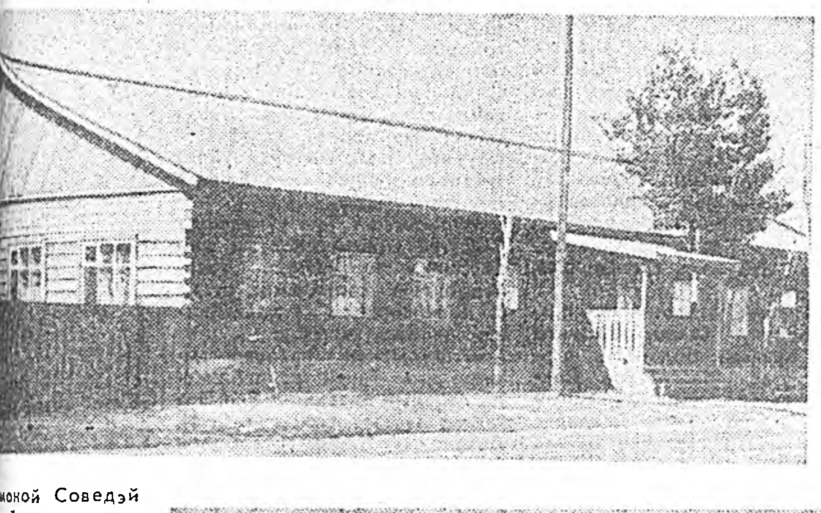

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: 1. Дайнай болон ажалай ветеран Нима Бадмаевич Санданов; 2. Хүүгэдэй ясли-садай байшан; 3. Үргэн гудамжын тэгэндэ; 4. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой түрүү һаалишан Цырма Гармаевна Цыбикова байгша оной арбан һарын туршада үнеэн бүриһөө 3046 килограмм һү һаагаа.

Б. ЦЫБИКОВЭЙ фото-зурагууд.

Буряадай уран зохёолшодой шэнэ бүтээлнүүдһээ

Цырен-Дондок ХАМАЕВ

БАЗААРАЙ ХАРХАНУУД

(Туужаһаа хэһэгүүд)

Уран зохёолшо Цырен-Дондок Хамаев мүнөөнэй үе сагые харуулһан «Базаарай харханууд» гэжэ тууржа бэшэжэ дүүргэбэ. Хэнэйшье мэдэһээр, хубилган шэнэдхэлгын түрүүшын үдэрһөө архитай тэмсэлгэн эхилээ һэн. Энээнтэй хамта үнэ сэнтэйгээр архи наймаалха, архи нэрэхэ ябадал түргэдэһэн гээшэ. Энэ асуудалые автор гол болгон абажа, удха түгэлдэрөөр харуулхые оролдоо. Энэ туужаһаа нэгэ хэһэг уншагшадтаа дурадханабди.

Удаан даа Шаглай һэрижэ ядаба. Ойлгоходонь, нютагтаа хэбэртэй. Уйтахан үйлсөөр һогтуушаг гэртээ ошожо ябатарнь, урдаһаань уб улаан нюдэгэй, хүлзэшэһэн халзан буха гаража ерээд, һүреэтэй шангаар бүрхиржэрхибэ. Шаглай айһандаа шүүд лэ үмдэн соогоо табижархин алдаад, аһан шадалаараа гэдэргээ гүйшэбэ. Буха хойноһоонь эрьюулбэ. Хүсэгдэхэ тээшээ багахан хашаа дээгүүр һүрэжэ гарахадань, буха эбэрээрээ нэгэл этэрхэдээ, дээгүүрээ шэдэжэ, забда забгүй хүсэхэ тээшээ түргэдэнэ. Айһан, һүрдэһэн Шаглай шашха хуугай табижа, үндэр дал тээшэ харайна. Аминиинь хеагдажа, хоолойнь хордоно, буха хойноһоонь улам дүтэлнэ. Арайл үрдижэ, дал дээрэ гаража абаба. Мүргэдэг буха далынь тойрожо гүйһэн бэеэрээ үүдээр ороод, унагаахаяа хүшэлнэ. Далшье орбогошожо, унаха тээшээ боложо эхилбэ.

— Туһалыт! Абарыт!— гэжэ Шаглай хашхарба. Ондоогоор бэеэ абарха газар үгы ха юм. Далынь оройгоороо найган хүдэлһэн үндэр модон шэнгеэр орбогошожо эхилбэ. Иигээд лэ низа биса бухада мүргүүлхэнь ха.

— Һэй-е! — гээд, хашхараад һэришэхэдээ, шал хүлэршэнхэй, сарай дорохи орон дээрээ өөдөө хаража хэбтэбэ.

Амбан томо мүргэдэг бухын үгы, миил зүүдэн байһандань баясажа, һанаагаа бага амараад:

— Яаһан муухай зүүдэн бэ? Баһа шүдхэрөө зүгнэбэбиб?— гэжэ хамар дороо пүлшэгэнэбэ.

Аман соонь аргал хэжэрхиһэндэл хуурай орьёод, умданиинь баг саггүй хүрэжэ, толгойнь һүхөөр наншуулжархиһандал үбдэнэ. Архиншадаар һүниин тэнгээр һалажа ерэһэнээ, шэлэй оёорто нэгэ аяга улаан архи углууда һанажархёод, бодожо, зайн гал аһаагаад, абажа аягалһаар, һурамхи гуримаар, нэгэ амяар шурхирса хүнтэрүүлжэрхибэ. Хүйтэ даан аятайгаар умдыень хараан ороһондол, архинь байн, байн һудалаарнь халуу сорьён, толгойдонь гаража, бэеынь мэнэрүүлжэ эхилнэ. Мүн хүлһыеньшье тууба. Шаглай яаралгүйхэн һуужа, тамхияа һоросогоон бухада намнуулһанаа һанаад, газаа ябаһан хүнэй дуулахаар эльгэ хаташаба. Үнэн болоходоо, гайха шамайе, хүн зүүдэн соогоош үхэхэ дурагүй юм хаш. Сагаа хараходань, эртэ, үүр сайхаһаа урда һэреэ, хотын үйлсэдэ хон-жэнхэн, машинануудшье ябажа эхилээдүй хэбэртэй.

Хахад һара таһалгаряагүй архи ууужа, эһэжэ эхилһэн талхандал нюур шарайнь пэнхыжэ, онигор нюдэниинь бүри онигор болоод, досооһоонь эхүүн үнэр гутанхай. Һаянай хоолой хотодоошье мүртэй юумэ эдеэгүй, бүхэли үдэр соо хоол бариншьегүй ябаа һаань, хамаагүй байдаг. Үсэгэлдэр үдэ багта бэеэ баалажа хоёр бууза эдеэ болоо һэн. Тиигээд үдэрэй хоёр сагһаа архиин оошорто байжа, зургаан шэлтэй болоод, наранай тонгойжо байхада, дүрбэн шэлыень арба—арбан солхообоор һалгаана һэн. Сэлэнгэ мүрэниие хүндэлэн гараһан хүүргын тэндэхи углуугай магазинда хоёр шэлэй орондо ооримандаа арбан шэлээр үгэжэрхидэг. Бэшэ тээ дан тиигэдэггүй. Юундэ тиигэдэгынь Шаглайн мэдэхэ хэрэг бэшэ даа. Һарын һүүл багта салин хубаарида мүнгэнэй хүрэхэгүйдэ тиигэнэ гэжэ зоной хөөрэлдэхые дууладаг, оды багаар агнажа, архи олохоноор абахые оролдодог һэн.

Үдэшэ тээ архи бэдэрһэн хүйхэрнүүд базаар тойрон бии болоод лэ орхидог. Архидаа садаагүй халамгайшуул, үни заяанай уулзаагүй мүнгэ ехэтэй нүхэд дүрбэн солхооб хүрэхэгүй улаан архииень углуу булангай саагуур хоргодожо ябажа, хоёр, нэгээр абаад холододог. Шаглайда теэд юун бэ, хүнэй мүнгэн хайратай бэшэ, нюужа байжа үгөөд, хэрзэгы бэшэ, һайншаг, хамаагүй зантайнуудыень дахалдажа хүртэлсөөд, үлэгшэ шэлнүүдтээ гэр тээшээ гүйбадаг. Хүлһээ гаргажа, ажал хэнгүй, хүнгэхэнөөр олдоһон мүнгөөрөө уугаад ябахадань, амидын жаргалдал байха. Арбан түхэригтэ хара архи хорин табаар худалдажархихадаа, хоёр эбхэжэ мүнгэ абана ха юм. Гансал оошорто түлхилдэхэ, хэрэгтэй хэрэггүйшье хүнүүдээр үһэрилсэлдэхэнь, һаалта байдаг. Иимэ саг болоо хадань яахабши? Зогсолтын сагта дура зоргоороо ууужа һураһан зониие түргэхэнөөр хазаарлаадхихань бэлэн хэрэг бэшэ. Һураһан юумые һураар татуулхагүй гэдэгтэл, шүдхэр аба гэмээр, уухэ, залгихаяа уланхадан орогшод улаан гарһаа наашаа оошорто бололдодог, харагдаа байгаашьегүй аад, танил тахимуудайнгаа урда һэнгэргүйгөөр ерэжэ хабшуулдадаг бшуу. Эдэ бүгэдэ Шаглайда һурамхи болошоод, тиимэ байха ёһотой юумэндэл һанагдана.

Үсэгэлдэр олоһон олзотойнь Шаглайда орой хамта зуун солхооб үлөөд байна. Мүнөөдэр шадаал һаа, олохониие абажа үзэхэ гэжэ шиидэнэ. Түрүүшын автобусой ябажа эхилхэлээр тэрэ бодожо, хоёр-гурбан магазинда ошожо, оошор абажархиба. Тиигээд зарим танилнуудаараа уулзажа, харгы мүрынь олохоёо бэдэрхэ.

Нэгэ бага дурд гээд абаа һаань, һайн байгаа. Теэд хэзэ унтагдаха хаб? Шаглай бөөһэтэһэн нюдөөр түмэр ороноо дорьбогүйгөөр хаража һууд гээд, һанаа ороһондол бодожо, «тас» гэтэр даража галаа унтараагаад, хүжүүн пружинатай орон дээгүүрээ мухариба. Нюдэниинь аняатайшье һаа, шэхэниинь табяатай, унтажа ядалсажа, хүхюугүйхэн бодолдо абтан хэбтэбэ.

Булаңдань томохон амитанай түр-түр гэтэр юумэ хүдэлгэхэ мухарюулхань соностоод, Шаглай обогод гэжэ орон дээрээ бодошобо. Тойроод дахяад абяа шэмээгүй, аалин байдалай тогтоходо, нервынгээ муудаһые ойлгобо. Һаянай үнгэ жамбын зүүдэ үзэхэнь түргэдөөд, шэхэндэнь хии аман дуугарһандал болодог болоо. Мүнөөшье тэрэ буһанда юумэн хүдэлөөгүй, баһал хии юумэн дуулдаба ха гэжэ һэжэглэбэ. Элдэб эсын муу байдалда дэдажа, ажабайдалай али олон сохилтые бэе дээрээ абажа, үнэн худалые худхажа, Шаглай холошье ошоогүй һаа, дура зоргохон соогоо архидаад ябажа ябана. Теэд тэрээндэ юуншьеб ходо дуталдаха, сэдьхэлынь оройдоо хооһон, үглөө мүнөөшье үхөө һаа хамаагүйдэл болошохо. Хайшаа ошожо, юу хэжэ, хэн юун боложо ябаһан тухайгаа бодохо сэг иимэ сүлөө байдалда, нойргүй һүниин эхилхэдэ, тэрээндэ ерэдэг. Тиигээд юундэшьеб бэеэ шэмхэн, гүнзэгыгөөр бодожо үзэхэ һүзэг хүрэдэггүй. Бүтүү бүглүү манан соо ябаһандал досоонь уйтаржа, дэлхэй дээрэ амиды ябаха дураниинь шье үгы боложо эхилшэдэг. Архияа дан хэтэрхысэ үлүү гаргаһанһамни болоно гэжэ өөрөө мэдэрдэг, шаналхашье ушарта абтадаг, тиигээд лэ тэрээнһээ саашаа гарадаггүй, бэеэ таһа барижа, архияа хаяжа шадахаяа болишодог юм.

Үглөөнэй наранай түхеөхэһөө урид нюдэдынь эжэгүй хаагдажа, дурд гэхэ хоорондоо, Шаглай харада даруулжа, ута һүүлтэй, һармагшан дүрсэтэй амитанда хондолой талынгаа үмдэ удара шуу татуулжа зүүдэлээд, ираглан дуугараад, һэришэбэ. Зүрхэниинь түшэгэнэжэ, баһа хүлһэ һалһан юумэн хэбтэбэ. Досоонь муу, ойнь гутана, толгойнь үбдэнэ. Бодожо хүйтэн уһа балгахадань, туһа болобогүй, үшөө муудуулжа, бөөлжүүлбэ, саалжуулба. Шаглай үхэхэеэ хэбтэһэн хүндэл хүндөөр һанаа алдан хэбтэд гээд, дурата дурагүй хубсалжа, базаар ошохоёо түхеэрбэ.

Сарайнгаа үүдэ шэбхэдээд, үйлсэдэ гарахадань, хүнүүд субажа, таһалгаряагүй машинанууд гүйлдэжэ эхилээд байба.

Базаарай холо бэшэнь нэгэ талаараа һайшаалтай юм. Үшөө эртэшэг байгаашье һаань, наймаашад жэмэс, яблоконуудаа, огородой эдеэнүүдээ, асарһан мяхаяа дэлгээжэ эхилэнхэй, хүнүүд үймөөтэйшэг болоод байба. Олоной хүлгөөн соо эндэ, тэндэ булан тохойгоор архинша танилнуудынь һүүзылдэнэ. Тэдэниие нюдэндөө торгохо бүхэндөө Шаглайн досоо муу болодог, дан унахаяа ябаагүй һаа, дүтэлжэ ошодоггүй, хараагүйшэг болоод тойродог һэн. Харин тэдэнэр харабал, архитай, мүнгэтэй гүш гэжэ дайлажа һалахагүй, гүйраншаһаа дороор гүйха, боһохо.

Баһал иимэ боложо ябака гүб гэхэдээ, Шаглай хамараа һанжуулжа, хүнүүдэй нюуршье хараха дураниинь үгы болодог. Өөрөө һогтуу һаа, эдэ бүгэдые обёордоггүй, хөөрүү бардам болонхой, хүхихысэ хүхижэ, һүүлшынгээ хүпеэхэ тоолоод, хүлөө алдангүй, унтари хүрэтэрөө мүлхихые оролдодог. Иимэ ушарта үглөөгүүр бодохо бүхэндөө толгойгоо шаажа, үһэ зүһэеэ зулгаахаһаа наагуур болошодог. Энээнээ хэды мэдэдэгшье һаа, архиин арбан гурбан жолоотойдо яаха болоноб? Һогтожо захалбал, торохо тогтохо хэм хэмжээгээ алдажа, заарин бөөдэл забхайрагдажа эхилшэдэг ха юм.

Мүнөө базаарай урда үүдэндэ зогсошоһон Шаглай архиншадые танижа, илгаруулжа ядабагүй. Үдэрһөө үдэртэ эндэ эрьелдээшэд аабдаа. Дүтэлжэ ошомоор нэгэш хүн обёорогдобогүй. Гуядаа гурбан сагаан үгы аад, булта ууха дуратайшуул үнгэрһэн, ерэһэниие адаглан, ямар нэгэн танил, мүнгэтэй хүн дайралдашана аа гү гэжэ хүлеэнэ, ишэ тиишээ хилгашалдана, харана. Город бага, базаар ерэхэ, энэ тэрэ юумэ абаха дуратайшуул баргадаха һэн гү? Тэдэнэй хэн нэгэниинь танил талатаяа золгобол, һалан һандангүй, хэды еды түхэригынь ходолхо. Шаглай эдэнэй зариманаарнь шэлэй хоолой тоншоһон лэ байха.

Түрүүндээ олонхи ушарта өөрынгөө архи уулгаад, мүнгэхэнөө хогшол болгоод һалгадаг һэн. Эрьежэ, харюугай духаряа табиха хүниинь хомор, үнгэржэ ерэхэдээ, архида үгэһэн мүнгыень абаад, үдэр хоногуудаар үзэгдэнгүй үгы болошодог, бии болоходоо, нэгэ шалтаг урдаа бэряатайхан, милицидэ ороһон, ондоо хүндэ үгөөд хүлеэжэ ядаһан, юрэдөө, һанаандаа ороогүй худал үгэнүүдые тооложо орохо, мүнгэтэй болоһоор бусаахаб гэхэ...

Һүүлэй һүүлдэ эдэ зайгуулнуудһаа юуень оложо, эдижэ абахабши даа? Нэгэ иимэ хүйхэрынь абажа ошоһон хорин солхообоо таба һара боложо, амидын зоболонгоор бусаагаа һэн. Тиигээд абаһан архиһаань уулсаад һалаа бэлэй. Занаагүй һаань, асаржа ерэхэнь мэдэгдэшгүй. Тэрэ гэһэнһээ хойшо Шаглай иимэшүүлдэ этигэхэ, найдахаяа огтолон болёо. Мэхэ гохыень, убай эреэгүйень мэдэхэ болоһон Шаглай мүнөөшье дүтэ орожо хөөрэлдэхэеэ этээрхэнэ. Өөрөө мүнгэтэйхэн һэн хойноо тэрээндэ хамаань юуб! Арга хургынь олоожо, улааханиие олоожо ууна аабза. Өөрөө архи худалдадаг аад, үлээжэ орхингүй, толгойгоо үбдэжэ, түгэншэлжэ ябахань хайшааш юм ааб даа? Орхиһон архияа тэрэ үлээжэ шададаггүй. Теэдшье шоно ямаан хоёр хэзээ нэгэ хорёон соо суг байжа шадаа юм? Үглөөгүүр болотор тэрэнь үгы болошодог, үгышье һаа, нилээн хорожо, үлөөшыень бушуу худалдажа, мүнгэн болгоод, дахин архи абахаяа хүсэхэ. Тэрээнгүйгөөр хаанаһаа мүнгэн олдобо гээшэб? Шаглайн шуһааршье уйлаа һаань, үгөөдхихэ хүн үгы.

Нэгэ юумэ балгаагүйдэнь арганьһалажа байна: бэень муу, толгойнь үбдэнэ, шууяна, эрьеэдшье абахаяа һанана. Шаглай үүдэндэ зогсод гээд, доошоо буужа, «доохонуур» архи наймаалдаг танилнуудаа харасагааба. Хоёр-гурбан наймаалдагуудай гэр байрыеньшье мэдэнэ. Ошохошье аад, холошоогоод, агнуурияа базаар дээрэ хэхэеэ оролдожо, аргаахан ябатарнь, хажуу тээһээнь хүн һабардаад абаба. Шара шүдэеэ ирзайлган хара Мишка энеэбхилжэ байба. Үсэгэлдэр нэгэ нүхэртээ ябаад, Шарлайһаа һэмээхэнээр улаанииень худалдажа абаа һэн. Лаб худалдажа ябана гэжэ һанаад, хармаан соогоо мүнгэеэ бажуунхай, түргэдхэхэ хүсэлэнтэй:

— Юумэтэй гүш? Бидэндэш нэгэн хэрэгтэй. Хүдөөһөө ерэһэн нүхэрни үхэжэ хэбтэнэ. Мүнгэн бии. Үгөөдхил даа.— гэжэ ехэл найдабаритай хэлээдхибэ.

— Өөрөө зобожо ябанаб. Үсэгэлдэр үнгэрүүлжэрхёоб,— гэжэ Шаглай сэхэеэ табяад, эрьеншьегүй саашаа гэшхэшэбэ. Хара Мишка газарта нёлбоод, хойноһоонь дахабагүй.

Хара Мишкэһээ таһараад, холошье ошоогүй ябатарнь, һугадаа сүүмхэеэ һугабшалһан тэнзэгэр Тоня гаража ерэбэ. Тэрэ Шаглайе золгоһоор, һөөлэ болосогообо. Хурса хара ехэнүүд нюдэдынь урин зулгыгаар миһэржэ, шарайшалаад абаха хоорондоо, мангартай тулюур ябаһыень таажа ядабагүй.

(Түгэсхэлынь хожом гараха).

...Э НЭГЭДЭЛ ...УУЛАГДАБА

...й арга шадабари, талаан бэ... гэгээрэл, уран бэлиг тодор... гэһэн үнинэй нэгэ баримта ...шье, олон уран бэлигтэнтэй ...түлөөлэгшэд манайшье эндэ ...ууд, толгойгоо үргэнгинүүд ..., алдуу болохогүй. Теэд му...далаар Агын Буряадай авто...о соёлой ажалшадта, уран ...нхарал тон багаар хандуулаг... Гол түлэб хүдөө ажахы эрхил... нютагта хүтэлбэрилэгшэд, мэр...эдээ аргагүй ехэ һаналга та...ой сэдьхэл бодолой хүгжэлтэ ...архидаг муутай. Тиимэһээл, ...уран бэлигтэнэй далиса урга...уурхайһаа ниидэһэн дальба... Улаан-Үдэ тээшэ тэгүүлдэгынь ...нютагай хэдэн олон дуушад, ...уран зохёолшод, уран зураа...р, эрдэмтэд Буряад ороной ...дэ хубитаяа оруулалсаһаар. ...ёлой түлөөлэгшэд, уран бэлиг...дэ энэ дутагдал тухай анхар...ээшэ. Энээнһээ уламжалан, ...эсэсээр Агада округой зо...эрилэгшэдэй нэгэдэхи съезд ... Нютагаймнай бүхы коллек...ургаануудһаа делегадуудаар ...уран бэлигтэн, соёлой худэл...нэ хэмжээ ябуулгада хабаа...аад. Нэн түрүүлэн «Үндэһэн ...» гэһэн элидхэл съездын ...комитедэй гэшүүн, журналист ...ров хэбэ. Тэрэ элидхэл до...ой мүнөөдэрэй соёлой ажа...һэн соонь харуулха, дутуу ..., элирхэйлхэ, тэдэниие усад... хэмжээнүүдые тодорхойлхо ...

...ан бэлигтэнэй болон соёлой ...шэдэй нэгэдэлые байгуулха ...арлаа хандуулба.

...дэлэй байгуулалта, ажаллаха ...эрилхы органууд, тэрэнэй ма...ээ һуури, мүнгэн зөөри ту... «Толон» газетын хүдэлмэри...алист Б. Рабдано хэбэ. Элид...зүбшэн хэлсэлгэдэ хамта 11 ...кажа, ехэ һайшаалтай үйлэ хэрэгэй үүсхэгдэжэ байһан тухай барандаа тэмдэглэгдээд, нэгэдэлэй хойшонхи ажал хүдэлмэриие яажа зүбөөр эмхидхэхэ тухай һанамжа, дурадхалнуудаараа хубаалдабад. Округой соёлшодой ветеран Ж. Д. Доржиев үгэ хэлэхэдээ, олониитын зүгһөө соёлшодто, уран бэлигтэндэ анхаралай багаар хандуулагдадаг, тэдээндэ туһаламжа дэмжэлгын үзүүлэгдэдэггүй байһан тухай онсолон зааба. Уран зохёолшо А. Ж. Жамбалон хүнэй сэдьхэл бодолые арюудхаха хэрэгтэ зохёохы хүдэлмэрилэгшэдэй хэды ехэ үүргэ дүүргэхэ аргатай байһан тухай хэлэбэ.

Догой нютагай түүхын музейн директор Л. Э. Эрдынеев нэгэдэлдээ яагаад мүнгэн зөөри олохо тухай туһатай дурадхалнуудые оруулба. Мүн Хойто-Агын соёлой байшантай директор Б-Ж. Батомункуев үгэеэ гол түлэб энэ асуудалда зорюулба. Харин округой Уран бэлигэй научно-методическа түбэй директор Б-Д. Николаев иимэ нэгэдэлые байгуулхань мүнөөдөө эртэ, энэ нэгэдэл ехэнхидээ соёлой эмхи зургаануудай бэелүүлдэг ажал дабтаха байна гэһэн һанамжа хэлэбэ. Шандалиин дунда һургуулиин буряад хэлэнэй багша Т-Д. Дашацыренов эдир уран бэлигтэниие хүмүүжүүлгэдэ нэгэдэл тон ехэ үүргэ дүүргэхэ ёһотой гэжэ тэмдэглэбэ. Мүн элидхэлнүүдые болон нэгэдэлэй уставай проект зүбшэн хэлсэлгэдэ округой гүйсэдкомой элүүрые хамгаалгын таһагые даагша Д-Д. Будаев, округой радио-дамжуулгын редакциин хүдэлмэришэн Д-Ц. Д. Цыденжапов гэгшэд эдэбхитэйгээр хабаадалсажа, үнэтэй хэдэн зүбшөөлнүүдые хэлэбэд. Эсэстэнь округой уран бэлигтэнэй болон соёлой хүдэлмэрилэгшэдэй нэгэдэхи съезд тусхай шиидхэбэри, нэгэдэлэй устав баталан абаба. Гадна энэ эмхиин хүтэлбэрилхы органууд һунгагдаа. Тодорхойлходо, округой зохёохы хүдэлмэрилэгшэдэй нэгэдэлэй правлени 27 хүнһөө, секретариат 5 хүнһөө бүридэбэ. Нэгэдэлэй президентээр «Толон» газетын редакторай орлогшо, журналист Б. Шагдаров, вице-президентнэрээр округой соёлой таһагые даагша Б. Б. Мункожаргалов, Агын дасанай шэрээтэ лама З. Д. Жигмитов гэгшэд һунгагдабад.

Гадна съездын үедэ выставкэнүүд эмхидхэгдэжэ, уран бэлигтэнэй бүтээһэн бүтээлнүүд олоной үзэмжэдэ табигдаа, мүн наадашад уран бэлигээ харуулһан байнад. Уран зохёолшод, уран зураашад, гар урлалай бүтээлнүүдые хэгшэд, хүгжэмшэд, журналистнууд, соёлой хүдэлмэрилэгшэд тусхай секцинүүдтэ ажаллажа, урдахи зорилгонуудаа тодорхойлһон, дүй дүршэлөөрөө андалдаһан байнад.

Г. БАТОЖАРГАЛОВ.

Ажалшадай бэшэгүүдһээ

НЮТАГАЙ НЭРЭНҮҮД ТУХАЙ

Республикымнай районуудта олон ондоо нэрэтэй нютагууд бии. Тэдэнэй ямар удхатайе, тиимэ нэрэтэй яагаад болоһые газетын уншагшад һонирходог байна.

Табангууд. Эндэ урдань 30—35 урхэтэ айл ажаһууһан юм. Табангууд Монгол оронһоо ерээд, мүнөөнэй Хяагтын-Адаг тосхонһоо холо бэшэ түбхинэжэ, Ородой албатан болоһон байгаа. «Табангууд гүрэнэй хилые эрхим һайнаар сахина», —гээд Хяагта хотын үндэһэ һуури 1728 ондо табиһан Савва Владиславович Рагузинский онсолон тэмдэглэһэн байдаг. Табангууд Хяагтын-Адагта нүүжэ ошонхой, мүнөө «Пограничный» совхоздо ба Хяагтын-Адагай загаһайнуудай комплексдо ажаллана.

Тамир—Хяагтын районой томо тосхонуудай нэгэн мүн. Тэндэ гол түлэб ородууд үни удаанай ажаһуудаг. XVIII зуун жэлдэ энэ тосхондо Иван гэжэ нэрэтэй ород яһанай түмэршэ дархан ажаһууһан юм гэхэ. Дүтын нютагуудай буряад угсаатанай дунда тэрэ ехэ хүндэтэй хүн байгаа. Тэдэнэй энэ —«тэрэ захилые жэншэдгүй дүүргэдэг һэн ха. Тиимэ һэн тула «түмэршэ дархан» гэжэ суутай болоо. «Тамир» гэһэн нютагай нэрэ «түмэр» гэжэ үгэһөө гаража болоо гэжэ түүхэшэд багсаадаг байна.

Энэ тосхондо түмэр шудхадаг пеэшэнүүд олдонхой. Тамир тосхондохи дүтын газарнуудые археолог Ю. Д. Талько-Грынцевич анха түрүүн шэнжэлһэн байгаа. Революциин урда тээ эндэ волостиин управлени, сүмэ, церковно-приходско һургуули байһан юм. Тэрэ һургуулида буряадай түрүүшын резолюционер Ц. Ц. Ранжуров һураһан байна.

Мүнөө Тамир тосхондо республикын томо, экономикынгоо талаар хүгжэнги ажахынуудай нэгэн «Родина» колхоз түбхинэнхэй. Эндэ колхозникуудай һуудал байдал баян дэлгэр болоо. Тосхондо сельскэ Совет, худалдаа наймаанай нэгэдэл, амбулатори, дунда һургуули, хүүгэдэй комбинат, соёлой байшан, арадай музей бии юм.

Уладый — ород тосхон. Энэ нютагта дүтэхэнэ улаан үнгэтэй шабар байһан юм. Тэрээгээр нютагай хүн зон эбдарнуудаа, гэрэйнгээ ханануудые болон бусад юумэнүүдые шэрдэдэг байгаа. Тиимэһээ «улаан» гэһэн үгэһөө уламжалан, энэ тосхон Уладый гээд нэрлэгдэһэн байгаа бшуу. Мүнөө Уладый тосхондо багахан «Уладыйский» совхоз түбхинэнхэй.

Шара-Гол — баһал урдань ородуудай ажаһуудаг томо тосхон. Сүхэ мүрэниие зубшаһан энэ тосхон тойроод нүүдэл ажабайдалтай буряадууд ажаһууһан юм. Энэ тосхонһоо холо бэшэ Цыремпил Ранжуров түрэһэн байха. Сүхэ мүрэниие зубшан, шара сэсэгүүд угаа олоор ургадаг һэн, тиимэһээ тэндэхид нютагаа «Шара-Гол» гээд нэрлэһэн байгаа.

XVIII зуун жэлдэ энэ нютагта ород яһатан нүүжэ ерэһэн түүхэтэй. Тэдэнэр лэ шэнэ газар элдүүрилжэ, ороохото ургамалнуудые тарижа эхилээ. Тэдэнэй жэшээгээр дүтын нютагуудай буряадууд тараан ажал эрхилжэ эхилһэн юм. Һүүлдэнь эндэхи зарим ородууд хасагай албанда орожо, хилэ сахидаг болоо. Тиин энэ һуурин Шара-Голой хасагай станица гэжэ алдаршаа һэн.

Мүнөө Шара-Гол тосхон Ранжуровай нэрэмжэтэ колхозой түб һуурин болонхой.

Хяагта хото.

А. БАНЗАРАКЦАЕВ,
СССР-эй Географическа бүлгэмэй бодото гэшүүн.

• ТАСС • АПН •
...ЫН саанаһаа

...ургия глаза» ... Эрхүүгэй түбэй ...элтэд Монголой ...до үбшэнтэдые ...хай. Ерэхэ жэ... квартала Эр... ...хэхын тула ...нүүдые хэдэн ...да тэдэнэр шэ...

— Монголой «МИАТ» авиакомпанитай баталһан хэлсээнэй ёһоор, энэ хүдэлмэри хэнэбди,— гэжэ түбэй директор Виктор Пенков ТАСС-ай корреспондентдэ мэдээсээ һэн. Красноярскһаа эхилээд, Яхад хүрэтэр регионой 10 миллион хүн зониие хангадаг тус түб жэл хахад хүдэлжэ байнхай. Манай мэргэжэлтэд-офтальмологууд үдэр бүри зуугаад операци хэдэг юм. Тэдэнэр операцинуудай тооё жэлдэ 25—30 мянганда хүргэхэ аргатай. Тиигэжэл монгол нүхэдтэ туһалха арга боломжо олдоһон байна.

«МИАТ» авиакомпаниин ахамад врач Г. Басанцэрэнэй тайлбарилһанай ёһоор, гансашье тус фирмын хүдэлмэрилэгшэдэй дунда гү, али Монголой ниислэлэй ажаһуугшадай дунда шэнжэлгэ хэгдэнэ бэшэ, холын хүдөөгэй ажалшад хандана.

МНР-эй ниислэл хотодо хүдэлмэреэ дүүргээд, түбэй мэргэжэлтэд Эрхүү хотоёо бусажа, операцинуудта бэлдэжэ эхилхэ юм. Харин ерэхэ жэлэй эхеэр «МИАТ» түрүүшын пациентнүүдые долоон хоног аргалалгада Эрхүүгэй түб абаашаха юм. Монгол эрхэтэдэй хэниинь шье мүнгэ түлэхэгүй. Хэлсээгээр хараалагдаһанай ёһоор, Монголой компани гаргашануудые даажа абанхай.

Монголой түрүүшын бүлэг пациентнүүдые аргалжа дүүргээд, Эрхүүгэй мэргэжэлтэд дахин Улаан-Баатар ерэхээр түсэблэнэ. Саратовта тусгаар хангагдаһан операционнотой «ИЛ-86» самолет барижа дүүргэхэдэ, офтальмологуудай ябадаг замууд горитойгоор үргэдэхэ юм.

ПЕКИН. Орооһоной ажахын мүнөөнэй байгууламжые Хитад хубилгаха ёһотой. Бэшээр һаа, орооһоной үйлэдбэриие хүгжөөхэ талаар хүсэлэл оролдолгонууд дэмы һүрэхэ. КНР-эй Гүрэнэй Соведэй премьерэй орлогшо Тянь Цзюнь энээн тухай мэдүүлээ гээд «Женьминь Жибао» газетэ мэдээсэбэ.

Орооһоной ажахын асуудалнуудаар Бүхэхитадай зүблөөн дээрэ үгэ хэлэхэ зуураа, мүнөө жэлдэ айхабтар ехэ орооһоной суглуулагдаашье һаань, хүн зониие эдеэ хоолоор хангаха асуудалнууд шангаар табигдаһан зандаа гэжэ тэрэ тэмдэглэбэ. Ороohоной ажахын байгууламжада, үнэ сэнгүүдые бүридхэхэ политикада дутуу дунданууд бии, ороohо хадагалха газарнууд ба тусхай түхеэрэлгэнүүд дуталдана,— гэжэ тэрэ мэдүүлээ.

ВЕНЭ. Танкнуудые, артиллери, самоледуудые, вертоледуудые, Атлантикаһаа эхилээд Ураал хүрэтэр ОВД-гэй болон НАТО-гай дайшалхы машинануудые эрид хорооходо тухай хэлсээ бэлдэхын тула Европодохи юрын зэбсэгтэ хүсэнүүдэй талаар хөөрэлдөөндэ хабаадагшадта 20 һара 9 үдэр хэрэгтэй болоо һэн. Парижда дээдэ тушаалтадай ниитэ Европын уулзалга дээрэ 22 гүрэнүүдэй толгойлогшонор тус документдэ гар табиха юм.

Европо түбидэ ОВД-гэй болон НАТО-гай зэбсэг хэрэгсэлнүүд болон техникые адли хэмжээндэ хүрэтэр хорооходо болоно.

Советскэ Союз тухай хэлэхэ болоо һаа, ноябриин 3-да Будапештдэ ОВД-гэй оронуудай гар табиһан хэлсээнэй ёһоор, СССР-тэ 13 150 танк, 13 175 артиллериин зэйлнүүд, 20 мянган бронемашина, 5150 дайшалхы самолет, 1500 вертолет үлөөгдэхэ юм. Тинхэлээрээ договорто хабаадагшадта бии байһан сэрэгэй юрын бүхы нөөсэнүүдэй гурбанай нэгэ хубиһаань үлүүтэйнь Советскэ Союзда үлэхэ болоно.

ХҮН ба байгаали

БУЛТАНАЙ ХАБААДАХА ХЭРЭГ

Манай орон дотор оршон тойронхи байгаалияа хамгаалха талаар асуудалнууд, пүүлэй үедэ эрид хурсаар табигдадаг болонхой. Зүгөөр байгаали хамгаалха талаар абтапан хуулинуудай болон тогтоолнуудай шиидхэбэринүүдые, эрилтэнүүдые олон тоото министерствэнүүд, албан зургаанууд, үйлэдбэриин нэгэдэлнүүд болон бусадшье ажахынууд гүйсэд дүүргэнэгүй, олонхи ушарта хазагайруулна. Мүн тушаалта нюурнууд энэ хэрэгтэ хайхарамжагүйгөөр хандана.

СССР-эй Верховно Совет 1989 оной ноябриин 27-до «Ороной экологиие hайжаруулха талаар хойшолуулагдашагүй хэмжээ ябуулганууд» гэһэн тогтоол баталан абаhан юм. Энэ тогтоолой ёпоор, байгаалида хохидол ушаруулhан хүн заатагүй хэhээгдэхэ болоно, гадна энэ талаар тушаалта нюурнуудай харюусалга мүн лэ дээшэлнэ.

Байгал ба тэрэнэй оршон тойронхи байгеали, ан амитад болон ургамалнуудай саашанхи хуби заяан hанза зоборитой болоhоор үнинэй. Эндэ хэды ехэ хохидол ушаруулагдаа гээшэб?

Байгалые хамгаалха талаар ямаршье хүдэлмэри хэгдэнэгүй гэжэ баhа болохогүй. hүүлэй жэлнүүдтэ парти ба гүрэнэй тогтоолнуудые бэелүүлхэ талаар хараалагдаhан хэмжээ ябуулганууд яhала хэгдээ. Гэбэшье энэнь үшөөл hанаhанда хүрэнэгүй. Ажахын хүтэлбэрилэгшэд, арадай депутадуудай нютагай Соведүүдэй гүйсэдкомууд байгаали хамгаалгын хүдэлмэридэ, урданайнгаа зангаар «hэрюуншэгээр» хандана. Энэ талаар тэдэнэй гол уялгануудаа, үүргэнүүдээ дүүргэдэггүй дээрэhээ Байгалые бузарлаха ябадал үргэлжэлhөөр.

Байгаали хамгаалха органуудай мэдээгээр, үнгэрhэн жэлдэ республика дотор гол горхонууд руу 144,7 миллион кубическа метр гүйсэд сэбэрлэгдээгүй, 28 миллион кубическа метр муухай уhан хаягдаhан байха юм. Тиихэдэ 300 мянган тонно хорото бодос агаар руу хаягдаhан, 3 мянган ушарта агнууриин ба загана барилгын, 846 дахин ойн гүрим эбдэгдэhэн, 54 ушарта газар тухай хуули хазагайруулагдаа.

Байгалай оршон тойронхи экологиие hайжаруулха талаар 1987 оной апрель соо абтаhан КПСС-эй ЦК-гай ба СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй тогтоолоор хараалагдаhан хэмжээ ябуулганууд гүйсэд бэелүүлэгдэнэгүй.

1989 ондо уhа хамгаалха талаар объектнүүдые бариха түсэб оройдоол 68 процент бэелүүлэгдээ. Энэ талаар 29 объект ашаглалгада тушаагдаха байhан hаа, 12-ынь тушаагдаа hэн. Тиихэдэ агаар хамгаалха талаар объектнүүдые бариха түсэб 32,9 процент дүүргэгдээ. Энэшье жэлдэ эрид хубилалта болобогүй. Барилгануудта гүйсэд хүрэхэ мүнгэнэй саг соогоо hомологдоогүй дээрэhээ, элдэб түхеэрэлгэнүүдээр муугаар хангагдаhан дээрэhээ болон бусадшье шалтагаанhаа боложо, 20 объект саг соогоо тушаагдахаяа болёод байна. Сэлэнгын ЦКК-гай уhанай эрьесын системэ hэльбэн шэнэлэгдэхэ ёhотой аад, баhал шахардуу болоод байна бшуу. Улаан-Үдын силикатна хирпиисын заводой уhаар хангагдадаг эрьесынь системэ барилга мүнөөшье болотор эхилээгүй. Хяагтын плавико-шпадай руднигтэ байгша оной түрүүшын хахадта уhа сэбэрлэдэг түхеэрэлгэ бариха түсэб оройдоол 8 процентдэ хүргэгдэhэн байха юм. Улаан-Үдын авиапредприятиин «Байкальский бэр» санаториин, Улаан-Үдын авиационно ба Таловкын түмэр-бетон хэрэгсэлнүүдэй заводуудай уhа сэбэрлэхэ түхеэрэлгэнүүдые бариха хүдэлмэри баhал муугаар хэгдэнэ. Улаан-Үдын 1-дэхи ТЭЦ-эй газ сэбэрлэхэ системын барилга баhал дүүрээгүй байhаар.

Буряадай ССР-эй, Эрхүүгэй ба Шэтын областьнуудай прокуратурын органууд байгаали хамгаалха хуули эбдэгшэдтэй тэмсэхэ хүдэлмэрээ hүүлэй жэлнүүдтэ яhала эдэбхижүүлээ гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй.

1989 ондо, байгша оной түрүүшын хахадта республика дотор 85 харюусалгата нюурнууд захиргаанай ба материальна талаар прокуратурын зүгhөө хэhээгдээ. Эндэ «Бурятавтотранс» үйлэдбэриин нэгэдэлэй директор С. А. Семашко, Гусиноозёрско ГРЭС-эй гидротехническэ цехэй начальник В. И. Коломейцев гэгшэдэй нэрэнүүдые дурдамаар. Прокуратурын органууд байгаалида хохидол ушаруулhан, байгаали хамгаалха талаар хуули эбдэhэн 24 хүниие хэhээжэ, дүн хамта 93.481 түхэриг мүнгэнэй яла түлүүлhэн байха юм. Тусхайлбал, Хүртэйн ой модоной ажахын директорэй орлогшо В. Л. Бакланов, үйлэдбэриин техническэ таhагай начальник Н. Н. Сидоров, технорук А. М. Михайлов гэгшэд, ой модоной хуули эбдэhэнэйнгээ түлөө 1133 түхэриг мүнгэнэй яла түлэхэ баатай болоо hэн. Тиихэдэ Улаан-Үдын 1-дэхи ТЭЦ-эй директор В. А. Зубков, ахамад инженер В. П. Луханов, цехэй начальник Н. М. Захрягин гэгшэд 1610 түхэриг мүнгэнэй яла түлэhэн байна.

Байгаали хамгаалха Зүүн-Байгалай прокуратурын оролдолгоор Сүхын арганай завод, Татауровай авто-заhабарилгын завод, Онохойн ой модоной комбинат, Шэнэ-Бэрээнэй авто-заhабарилгын завод, Сэлэнгын районой харгы заhабарилдаг управлени байгаалида хохидол ушаруулгые усадхаа гэжэ онсолмоор. Бэйгаали хамгаалха Баруун Байгалай прокуратурын хүдэлмэрилэгшэд гэмтэ ябуулгануудые усадхаха талаар баhал горитой хүдэлмэри ябуулаа, эмхидхээ. Прокуратурын органууд арадай депутадуудай нютагай Соведүүдээр байгаали хамгаалха бүлгэмүүдтэй харилсаа холбоонуудаа улам hайжаруулжа, хүдэлмэрээ бүри идэбхижүүлхые оролдоно.

Прокуратурын органууд зарим районуудта гү, али тусхай министерствын болон захиргаануудай системэдэ байгаали хамгаалха хуулинуудай хэр зэргэ сахигдажа, бэелүүлэгдэжэ байhые комплексноор шалгадаг боложо байнхай. Тиимэ комплексно шалгалтанууд Сэлэнгын, Хойто-Байгалай районуудта, Гусиноозёрск болон Улаан-Үдэ городуудай үйлэдбэриин нэгэдэлнүүдтэ, эмхинүүдтэ хэгдээ. Улаан-Үдын гуталай фабрикада, хүүргэнүүдэй түмэр хэрэгсэлнүүдэй заводто, прибор бүтээлгын нэгэдэлдэ байгаали хамгаалха талаар хуулинууд эбдэгдэнэ гэжэ элирүүлэгдээ.

Хүдөө ажахыда минеральна үтэгжүүлгэ, химикадууд буруугаар хадагалагдана, ашаглагдана. Олонхи ажахынуудта байгаали хамгаалха эрилтэдэ таарамаар, минеральна үтэгжүүлгэ хадагалха типовой складууд үгы юм. Тусхайлбал, Сэлэнгын районой 10 ажахын оройдоол 5-дань иимэ склад бии болгогдоо. Мүн Хориин, Загарайн, Хяагтын, Кабанскын районуудта баhал иимэ ушарнууд дайралдана.

Прокуратурада ороhон материалнуудые шэнжэлжэ үзэхэдэ, байгаали хамгаалха ба хиналтын органууд олонхи ушарта бэе бэеынгээ хүдэлмэри дабтана гэжэ элирнэ. Тиимэhээ хүдэлмэриинь шанар hуладана. Олонхи шалгалтанууд гүнзэгыгөөр шэнжэлэгдээгүй, тиимэhээ экологи hайжаруулха талаар бодото үүргэеэ дүүргэнэгүй.

Сэлэнгын ойн мелиоративна станциин ой модо хамгаалха 38 хүдэлмэрилэгшэд үнгэрhэн жэлдэ ба байгша оной түрүүшын хахадта 12 гэмтэ ябуулга элирүүлээ. Гадна ойн дүрим эбдэгшэдhээ, хуули бусаар бэлдэгдэhэн модонииньшье абтаагүй, сэнгыеньшье түлүүлээгүй байха юм. Хориин ой модоной ажахын хүдэлмэрилэгшэд 1990 оной түрүүшын хахадта түймэрэй аюулhаа хамгаалха дүрим эбдэhэн нэгэшье хүниие хэhээгээгүй байха юм. Энэ хугасаа соо эндэхи ой модондо 15 дахин түймэр дүжэржэ, 70 мянган түхэриг мүнгэнэй гай гарза ушаруулагдаа.

Республикын МВД-гэй ГАИ-гай хүтэлбэрилэгшэд байгаали хамгаалха дүримэй түсэбтэй хүдэлмэрилэгшэдөө hайнаар танилсуулаагүй. Транспорт ашаглалгаhаа боложо, агаар руу хорото бодосууд ехээр хаягдана. Энэниие бага болгохо, усадхаха талаар хэмжээ ябуулганууд hулаар бэелүүлэгдэнэ. Хиналтын органуудай шэнжэлгын дүнгөөр, республикын агаарай 46,5 процентыень автотранспорт бузарлана.

КПСС-эй ЦК-гай, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй баталhан «Ороной байгаали хамгаалха хүдэлмэриие үндэhөөрнь хубилган шэнэдхэхэ тухай» тогтоол соо эдэ дутагдалнуудые усадхаха тухай яhала тодоор хэлэгдэнхэй гээшэ.

Байгал шадарай экологи хамгаалха талаар шиидхэгдээгүй асуудалнууд олон. Энээниие усадхахын тула дары түргэн хэмжээнүүдые абажа, бултадаа оролдохо ёhотойбди.

А. ПОКАЦКИЙ,
Буряадай ССР-эй прокурор.

Гиир үргэлгөөр СССР-эй түрүү hуури эзэлхын түлөө мүрысөөн

ШАНГА ТЭМСЭЛЭЙ ОХИН

Мүрысөөнэй хоёрдохи үдэр 80, 90 болон 90-hээ дээшэ килограммай шэгнүүртэй атледүүд жабдан дээрэ гаража, хабаяа туршаhан байгаа.

— Хүндэтэ сугларагшад, мүрысөөнэй хоёрдохи үдэрые эхилхэмнай. Үсэгэлдэр үнгэргэгдэhэн мүрысөөндэ 60, 65, 70 килограммай шэгнүүртэ шалгарагшадые амаршалаа hэмди. Харин мүнөө 80, 90, 90-hээ дээшэ килограммай шэгнүүрнүүдтэ түрүү hуури буляалдахаар 40 гаран спортсмен сугларба. Тэдэнэй дундаhаа союзна республикануудай, Москва, Ленинград хотонуудай СССР-эй спортын мастернууд, мастерта кандидадууд бии. Эдэнэр лэ республика, зоно соогоо чемпион боложо, спортивна мэргэжэл шадабарияа дээшэлүүлжэ ябана ха юм,— гээд мүрысөөнэй судьямэдээсэгшэ В. Д. Шаповал соносхоно.

Зургаан спортсмен гаража, хоёр пүүдэй хоёр гиир үргэжэ захалбал даа. Абаhаар, эдэнэрэй хэниинь хэн гэшэгүй, гиирнүүдээ хүнгэхэнөөр үргэжэ захалhан аад, 4—5 минутын дүүрэхэдэ, гиирнүүдынь «хүндэржэ» захалба гээшэ. Жэшээнь, Буряадай ССР-эй суглуулагдамал командын гэшүүн, спортын мастерта кандидат Виктор Шитин 5 минута болоодүйхэн байхада, 38 дахин гиирнүүдээ үргэhэн аад, саашадаа бирабагүй. Түрүүшын зургаан спортсменүүд coohoo Киев, Ленинград хотонуудhaa ерэhэн СССР-эй спортын мастернууд Михаил Сварник Александр Костелев хоёр тус тустаа арбан минутын туршада 85—78 дахин үргэжэ үрдибэ.

Удаадахи ээлжээндэ мүрысэhэн спортын мастернууд — Брянск хотын, мүн СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй суглуулагдамал командын гэшүүн Владимир Гомонов, Владимир Судаков болон бусад тус тустаа 82 дахин гиир түлхижэ, Сварнигай харуулhан тоо шэнэлжэ шадабагүй бшуу.

СССР-эй спортын мастернууд Михаил Сварник, Владимир Гомонов, Зиновий Кульчитский, Николай Туш (Казахстан), Ленинградhaa Андрей Степанов болон бусад үнгэрэгшэ жэлдэ Ярославль хотын соёлой-спортивна комплекс соо СССР-эй түрүү hуури эзэлхын түлөө үнгэргэгдэhэн мүрысөөндэ хабаадаhан гээшэ. Тиимэhээ дүй дүршэлтэй боложо ябаhан эдэнэр хоёр пүүдэй гиир үргэхэ, түлхихэдөө, наадажа байhандал үзэгдэнэ.

Нёдондо жэл доогуур hуури эзэлhэн гү, али иимэ ехэ нааданда түрүүшынхиеэ хабаадажа байhан залуу спортсменүүд үдэhөө урагша «Б» бүлэгтэ тулалдаба. Тиихэдээ тэдэнэй зариманиинь үндэр үрэ дүнгүүдые туйлажа, харагшадые баясуулаа. Жэшээнь, 80 килограммай шэгнүүртэн cooho Брянск хотын спортын мастер Владимир Гомонов хоёр пүүдэй гиирые зүүн болон баруун гараараа ээлжээ ээлжээгээр 94 дахин угзаран үргэжэ, СССР-эй рекорд тогтообо. Үдэшэлэн мүрысэhэн «А» бүлэгэйшье атледүүд тэрэнэй амжалтые үлүүлжэ шадабагүй.

Удаадахи шэгнүүртэ спортын мастер Евгений Крикун (Вологда) угзаран үргэлгөөр мүнгэн медальда хүртэбэ. Спортын мастернууд Виктор Гончаров (УССР), Григорий Стоматин (Молдова) гэгшэд хоёрдохи упражненеэр 88 болон 80 очко абажа, хүндэ шэгнүүртэ шангай hууринуудые эзэлhэн байха юм. Гусиноозёрскын ГРЭС-эй соёлой-спортын комплексын тренер Андрей Павлов яhала ехэ амжалта туйлажа, СССР-эй спортын мастерай норматив дүүргэбэ. Нёдондо жэлэй дүнгүүдээр Хориин эдир аяншалагшадай станциин директор Николай Цыденжаповта «СССР-эй спортын мастерай» үнэмшэлгэ, энгэртээ зүүхэ тэмдэг барюулагдаа.

...Түгэсхэлэй мүрысөөнэй ямараар үнгэрhэн тухай хөөрэхынгөө урда тээ «түмэрэй нааданай» түүхын хуудаhануудые тобшохоноор уншагшадтаа дурадхахые хүсэнэбди. Врач В. Ф. Краевский 1885 оной август hарада Петербургда секци эмхидхэжэ, Россида хүндэ атлетикэ болон гиирэй спорт хүгжөөлгэдэ эхи табяа hэн. Владислав Францевич Краевский энэ талаар тон эдэбхитэй хүн байгаа. Олонхи хүнүүдтэ ойлгогдосогүй «түмэр түдэгэ» (гиирнүүдые, гантельнүүдые, штангануудые) тэрэ өөрынгөө мүнгөөр Европоhоо худалдажа абаад, асарhан юм. Гэр байраяа hорилгын зал болгожо, түхеэрээ hэн.

Тиигэhээр ородой шэдитэ баатарнууд тухай hураг суу холо саагуур тараба. Тусхайлбал, Пётр Крылов hалгай гараараа хоёр пүүдэй гиирые 86 дахин аргааханаар үргэдэг бэлэй. Георг Гаккеншмидт хоёр пүүдэй хоёр гиирээр таба дахин хэрээhэлүүлэн үргэдэг байгаа... Никандр Вахтуров хоёр гараараа хоёр пүүдэй гиирые түмэр замай вагон дээгүүр шэдэдэг hэн ха. Николай Жеребцов хоёр амбасар үргэдэг байhан юм гэхэ. Үнэхөөрөөшье, эдэ бүхы баримта мэдээнүүд эдир хүбүүдые урмашуулжа, тэдэнэртэл адли болохыень зоригжуулдаг байна...

80 килограммай шэгнүүртэ СССР-эй табан удаа чемпион Фёдор Усенко (УССР) хоёр пүүдэй хоёр гиирые 144 дахин түлхин үргэжэ, түрүүшын упражненеэр илалта туйлаба. Тиигэжэ тэрэ зургаадахиая илажа, гараха хүсэлэнтэй байhанаа нюунагүй. Нютагаймнай хүбүүн — Загарайн районой Шэнэ-Бэрээнэй больницын массажист, ороной түрүү hуури эзэлхын түлөө мүрысөөнүүдтэ хоёр дахин мүнгэн медаляар шагнагдагша, СССР-эй Кубогта хоёр дахин хүртэгшэ Сергей Леонов дан аргааханаар эхилээд, 10 минутын туршада 137 дахин үргэжэ, хоёрдохи hуури эзэлhэн байгаа. РСФСР-эй командаhаа Михаил Бабушкин 14 үргэлгөөр манай атледhээ гартажа, бага бронзо медаляар шагнагдаа. Саашадаа юун болохо аабъ гээд сугларагшад хүлеэнэ...

Хоёрдохи упражнениеэ гүйсэдхэхэдөө, Фёдор Усенко ехэл hанаата болонхой, эсэhэн хэбэртэй байгаа hэн. Ушарынь гэхэдэ, тэрэ түрүүшын упражненидэ хүсэ шадалаа үлүүсэ ехээр гарнаhан байгаа бшуу. Хоёр гараараа тус тустань 75 дахин угзаран үргэжэ, үдэhөө урагша мүрысэhэн Владимир Гомоновhоо 19 очкогоор гартаба. Эгээл энэ үедэ манай атлет Леонов 84 дахин үргэжэ, дүн хамта 221 очкотойгоор илаад, СССР-эй чемпионой нэрэ зэргэдэ түрүүшынхиеэ хүртэбэ. Гадна С. Леонов хоёр упражненеэр бага мүнгэн медальнуудаар шагнагдаа. Бэрхэш даа, Сергей!

Буряад ороной бэлигтэй бэрхэ тренер С. И. Дехановай хоёрдохи hурагша алтан медаль республикадаа бэлэглэбэ гээшэ.

Фёдор Усенко 219 очкотойгоор хоёрдохи hуури эзэлбэ. Михаил Бабушкин 194 очкотойгоор гурбадахи шатын дипломоор шагнагдаа.

90 килограмм. Хоёр упражненеэр спортын мастер Фаат Сафиулин (РСФСР)—144, спортын мастерта кандидат Виктор Батурин (РСФСР) 93 дахин үргэжэ, СССР-эй рекорднуудые тогтоожо, илалта туйлаба. Дүн хамта 216 очко (132+84) абаhан спортын мастер Виктор Швидкий (УССР) хоёрдохёо ороной чемпион болоhон байгаа.

Калуга хотын спортын мастер Сергей Мишинтэй ана-мана тулалдаха хүн хүндэ шэгнүүртэ олдобогүй. Тэрэ СССР-эй гурбан рекорд тогтоожо, ороной чемпионой нэрэ солодо дүрбэдэхиеэ хүртэбэ (152+92=244). Спортын мастернууд Виктор Калмук (Белорусси), Алексей Кржижанский (РСФСР) удаадахи hууринуудые эзэлээ.

Иигэжэ бүхы зургаан шэгнүүртэ СССР-эй чемпионууд тодорбо. Нёдондо жэл шалгарагшад cooho С. Овсянкин С. Мишин хоёр нэрэ зэргэеэ хамгаалhан байха юм. Энэнь манай Эхэ ороной элдэб нютагуудта спортын тус зүйлэй үргэнөөр хүгжөөгдэжэ байhые гэршэлнэ бшуу.

Мүрысөөнэй түгэсхэлдэ СССР-эй Гиирэй спортын Федерациин түрүүлэгшэ, уласхоорондын категориин судья В. К. Шанкинтай уулзахадамнай, иигэжэ хөөрэбэ:

— Мүрысөөн hайнаар эмхидхэгдээ. Танай республикада өөhэдын эдэбхитэд бии. Энэ талаар түбхын түрүүлэн С. И. Деханов, Г. К. Хомяков болон бусадые дурдалтай. Бэлигтэй бэрхэ гиир үргэгшэд ургажа ябана. Мүнөө хоёр хүбүүдтнай СССР-эй чемпионууд болобо. Эдэмнай хэд бэ гэбэл, Александр Мальков, Сергей Леонов гэгшэд лэ! Урда тээнь жабдан дээрэ Фёдор Усенкотэй хоёр дахин уулзахадаа, Сергей Леонов шүүгдэhэн юм. Харин мүнөө урагшатай байба. Амжалтаарнь амаршалнабди! Хэрбээ урдандаа 4—5 ороной рекордын тогтоогдодог hаань, мүнөө аяар СССР-эй 17 рекорд шэнэлэгдээ! Бүхы айлшадаа — спортсменүүдые, судьянарые Буряад оронойхидой хүндэмүүшэ халуунаар угтаhандань, баяр хүргэнэб. Гиир үргэлгөөр СССР-эй түрүү hуури эзэлхын түлөө удаадахи, долоодохи мүрысөөн 1991 оной ноябрь hарада Алма-Ата хотодо үнгэргэгдэхэ юм.

Илагшадта, шангай hууринуудые эзэлэгшэдтэ СССР-эй Спорткомитедэй дипломууд, медальнууд, үнэтэ бэлэгүүд барюулагдаба.

Б. ЦЫРЕМПИЛОВ,
Б.-М. ЖИГЖИТОВ,
манай тусхай корр.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: 1. Республикын физкультура болон спортын Гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ В. П. Кондаков түрүү hууринуудые эзэлhэн спортсменүүдые амаршалжа байна. 2. СССР-эй чемпион болоhон Сергей Леонон. 3—4. 90—90-hээ дээшэ килограммай шэгнүүрнүүдтэ шалгарhан Михаил Бабушкин, Виктор Калмук.

Энэ hонирхолтой

АРАДАЙ ФИЛОСОФ—ПОРФИРИЙ ИВАНОВ

(Түгэсхэл, эхиниинь ноябриин 20-ной, 21-нэй номернуудта).

Үни холыншье, мүнөөнэйшье үе сагта бэе махабадаа улам нарижуулан hайжаруулха гэжэ хүн түрэлтэн оролдодог байгаа. Тиимэhээ П. К. Ивановшье баhал тон тиимэ хүсэлтэй 50 жэл соо үргэлжэлhэн ажал ябуулгаяа эхилээ. Мүнөө шабинарын аргыень улам нарижуулан hайжаруулха гэжэ ехэ хүдэлмэри ябуулна. Тингэбэ ябашье багшынгаа 12 заабариие тэдэнэр хododoo сахин ябадаг. Тэдээн тухайнь мүнөө хөөрэе.

3. hУРГААЛАЙНЬ ГОЛ УДХА

«Байгаалиhаа гансашье «hайниинь», «дулааень» абаха бэшэ, мүн «мууень», «хүйтэниинь» абаха хэрэгтэй»,— гэжэ П. К. Иванов хэлэдэг hэн. Тиихэдэ нэн түрүүн малгайгаа тайлажа, hүүлэй hүүлдэ үhөөрөө дамжуулан байгаалитай харилсадаг болооб гээд мэдүүлдэг байгаа. Ямаршьеб онсо аргаар мэдээсэл болон элшэ хүсэ тодон абадаг тусхай антеннэ хадаа үhэнүүд болоно гэжэ мүнөө эрдэмтэд хэлэдэг болонхой. Мүнөө үедэ зоной дунда элдэб онсо ехэ арга боломжонуудтай, бэлиг шадабаритай, эди шэдитэй зон олошорно. Иимэ юумэн юундэ болоноб гэхэдэ, Юртэмсэhөө айхабтар ехэ шадалтай туяаралга ерэжэ, Газарнай ашата hайхан хүсэ бидэнэртэе урданайхиhea хүсэтэйгөөр дамжуулдаг болоо. Иигэжэ зонэй сэдьхэл hайхан болохо, hэшхэл hэргэхэ, сагаан, hайн юумэн мандаха. Энэ хадаа Гэгээн сагаан хүсэн болоно»,— гэжэ Паршек хэлэдэг байгаа юм ха.

Энэ Гэгээн сагаан хүсэ мэдэрхэдээ, П. К. Иванов бүхы хүбсаhaя тайлаа hэн. Уhан, агаар, газар гурбанhаа абаhан элшэ хүсэниинь тэрээндэ онсо шадабари, ямаршьеб онсо ондоо шадал олгоо ха юм. Энээниие ойлгоходоо, тэрэ зондо туhалжа эхилээ бэлэй. Зоншье баhа тэрээндэ этигэдэг, тэрээн тээшэ эрмэлзэдэг болоhон байна. Юрэл үбшэн хүнэй толгой, хүл дээрэ гараа табин, байгаалиин онсо хүсэ хэрэглэжэ, аймшагтай үбшэнүүдhээ: бадаганhaa, уушханай ханяаданhaa, сад үбшэнhөө абардаг байгаа юм хаш. «Би үбшэ бэдэрнэб. Тиихэдээ тэрэниие хүн соо аланагүйб. Юрэл нервнэ системын түб хубиие hэрюулнэб, хүсэ олгоноб»,— гээд П. К. Иванов шабинартаа хэлэдэг байгаа.

Зониие эмшэлhэнэйнгээ түлөө тэрэ нэгэшье мүнгэ абаагүй юм гэлсэдэг. Миинтээр аргалдаг, элүүр энхэ байдал туйлаха аргануудта hургадаг hэн. Тэрээндэ ямаршье баялиг хэрэггүй байгаа ха юм. Аяар 108 үдэр соо эдеэлэнгүй, унда уунгүй ябаха аргатай болоhон юм хаш. Оройдоо эдеэ хоол хэрэглэнгүй ябахаб гэдэг байгаа. Юртэмсэ дэлхэйн ажамидаралта бүхы юумые өөр руугаа сэхэ шэнгээн абаха шэдитэй болоо бшуу. Уhантай, агаартай, газартай бэеэрээ харилсахадаа, тэрэ ежамидаралай шэнэ хүсэ абадаг байгаа гэжэ hургаалдань шүтэгшэд мэдүүлдэг.

«Үбшэн гээшэ юун бэ? Юрэл манай бэе соо ушарhан эбдэрэлгэ ха юм. Теэд бидэнэрэй түрэхэдэмнай, бэе махабадаа хайшан гэжэ зүбөөр хэрэглэхэ байhан тухаймнай заабари үгтэдэггүй бшуу. Тиимэhээл бидэнэр эбонобди. Хайшан гээд өөрынгөө бэе хэрэглэхэ байhанаа мэдэнэгүйбди. Харин зүб арга тон юрын юм. Бэе махабадаараа байгаалитай харилсажа hураxahaa сэсэн мэргэн юун байхаб?— гээд Порфирий Корнеевич Иванов нэгэтэ бэшэ хэлэhэн байдаг.

Луганска областьдо зон hайн hанаагаараа сугларжа, Элүүр энхын байшан баряад, тэрээн соо багшаяа оруулжа, зондо бүри ашаг үрэ ехэтэйгээр туhалхадань нүлөөлhэн байна. Мүнөө эндэнь Паршегай шаби болон хэрэгыень үргэлжэлүүлэгшэ Валентина Леонтьевна Сухаревская зониие угтан абана.

Порфирий Корнеевичтэй уулзатараа, В. Л. Сухаревская айхабтараар унадаг үбшэнтэй байгаа. Моринhоо унаhанhaa хойшо иимэ үбшэндэ нэрбэгдээ hэн ха. Бэе сооньюуншьеб hандаршаhан байгаа бэшэ гү? Нилээн зобожо байтарнь, «ганса дотор хубсаhaараа ходо ябадаг амиды бурхан хажуугааршни гарана ха юм.» Тэрэл шамайе эмшэлээ hаа, эмшэлхэ»,— гэжэ нэгэтэ хэлэбэ. Олон больницануудаар ябажа тухашарhан, этигэл найдалаа бүхыдэнь алдаhан шахуу Валентина Леонтьевна П. К. Ивановта ошоод, хэдэн дахин золгоhоор байтараа эдэгэhэн юм. Саашадаа багшынгаа аргые тон анхаралтайгаар шудалагша, шэнжэлэгшэ болоо бэлэй.

1898 ондо түрэhэн П. К. Иванов 1983 ондо ябахамни гээд соносхоо юм ха. Энээн тухайнь физико-математикын эрдэмэй кандидат И. Я. Хвощевский иигэжэ хөөрэнэ:

— Багша намайе үхэлhөө абарhан юм. Уушханай ханяаданай hүүлшын шата болошоод, үдэрөө хүлеэжэ шахуу байhанаа, Порфирий Ивановичта хандааб. Абараа даа. Зай. 1983 оной апрелиин 10-да тэрэ зүрхэеэ байлгаа. Гурбан үдэр соо бэеыень хүйтэн уhаар угаажа байгаабди. «Гурбан хоног соо бэеыемни тон hайнаар гамнаарайгты. Би наhа барахагүйб. Юрэл хүн түрэлтэндэ hаад ушаруулха ерээдүйн аймшагтай арьяатаниие угтахаяа хэбтэхэмни. Байгаалиин урдахи минии габьяа ехэ ха юм. Тиимэhээ өөрынгөө гол зорилго дүүргэхэеэ бэлдэхэмни»,— гээд багша хэлээ hэн.

Өөрыень зоной «бурхан» гээд нэрлэдэгшье hаань, тэрэ шажан мүргэлые тоодоггүй, буруушаадаг байhан юм. «Шажан хадаа амиды бэшэ. Тиимэhээ сүмэнүүд заабол хооhорхо,— гээд хэлэдэг байгаа.— Харин би өөрынгөө асари ехэ хүсэ шадалые зондо аша туhатайгаар хэрэглэнэб. Тиихэдэмни айхабтар ехэ тэсэбэри хэрэгтэй».

Паршек, үнэхөөрөөшье, онсо хүн байгаа гээд шабинарынь хэлэдэг hэн. 12 жэл соо психбольницада байхадаа, өөрынгөө бэе нарижуулан hайжаруулhан зандаа байгаа. Хаалгатай үүдэ харамсаараа нээгээд гараха аргатайшье hаа, тэрэ больница соогоо үлэдэг hэн. Эндэшье байхадань, хүндөөр үбшэлhэн зон аргалуулхаяа ерэдэг бэлэй.

«Порфирий Корнеевич айхабтар hайхан сэдьхэлтэй хүн байhан юм. Тэрээнhээ ямар нэгэ муу, хатуу үгэ дуулажа үзөөгүйб. Үглөөгүүр эртэ булта зоной унтажа байхадань, коридор соогуур нэгэ бага гүйхыемни зүбшөөгыт гээд тэрэ намда хандадаг hэн. Ехэл шуран, хүсэ шадалаар ехэ хүн байгаа. Ходо хүдэлхэ дуратай хүн юм hэн. Үдэртөө оройдоо hуудаг, хэбтэдэггүй байхадань, гайхагша hэм»,— гэжэ МВД-гэй психобольницын хүдэлмэрилэгшэ Коломейченко хөөрөө hэн.

Порфирий Корнеевич Ивановай hургаал 12 заабарида үндэhэлдэг байгаа гэжэ дээрэ хэлээ hэмди. Эдээниие дурдаха сагнай ерэбэ гээшэ ха.

Зай. Паршегэй 12 заабари иимэ:

«1. Шамда hайн байхынь тулада үдэрэй хоёр дахин хүйтэн сэбэр уhан соо ородог бай. Шадахал газартаа: нуур соо, горхон соо оро, ванна соогоо душ доро оро.

2. Уhанда орохынгоо урда тээ гү, али хойнонь, үгы гэбэл зэргэ газаа гара, 1—2 минутын турша соо нюсэгэн хүлөөрөө газар дээрэ гү, али үбэлдөө саhан дээрэ бай. Амеараа сэбэр агаар хэдэн дахин hороод, өөртөө болон бүхы хүнүүдтэ ухаан соогоо hайниие хүргэ.

3. Архи бү уу, тамхи бү тата!

4. Долоон хоног соо нэгэ дахиншье hаань, эдеэ хоолгүйгөөр, уhагүйгөөр байжа үзэ. Жэшээнь, пятницын 18—20 сагhаа амаралтын үдэрэй 12 саг болотор. Энэ хадаа шинии амарха, бэеэ нарижуулан hайжаруулха сагшни болоно гээшэ. Шамда дан хүндэ байгаа hаань, сүүдхыншье турша соо hаань, бэеэ баряад байжа турша.

5. Амаралтын үдэрэй 12 сагта газаа гараад, hайнаар амилан, дээрэ хэлэгдэhэн ёhoop бодомжоло. Энэ агшан зуура хадаа шинии хэрэгэй бодото hайндэр болохо. Энээнэйнгээ hүүлдэ hайшааhан бүхы юумэеэ эдихэдэшни хамаагүй.

6. Оршон тойронхи байгаалида дурла. Тойроод бү нёлбо, өөр cooho юушье нёлбожо бү гарга. Энээндэ дадахадашни, шинии элүүр энхэдэ туhа болохо.

7. Хаанашье хэзээшье ябаа hаа, хүн бүхэнтэй мэндэшэлдэ. Илангаяа наhатай зонтой. Элүүр энхэ байхаяа hанаа hаа, бүхы зонтой мэндэшэлдэ.

8. Туха аргаараа зондо туhала. Илангаяа үгытэй, үбшэн, гомдохоогдоhон, ядаhан зондо туhала. Энэ хэрэгээ баяртайгаар хэ. Хүнэй туhаламжа эрихэдэнь, үнэн зүрхэнhөө гүйлтадань ханда. Тэрэшни шинии hайн нүхэр болохо. Тиигэжэ эб найрамдалай хэрэгтэ туhалхаш!

9. Хомхой хобдог, залхуу, дээрэлхүү ябадал, айдаhaяа хүрэлгэ, үлүү гарамаар өөрыгөө сэгнэлтэ зосоогоо диилэ. Хүнүүдтэ этигэ, тэдэнэртэ дурла. Хүнүүд тухай буруугаар, хэрэгтэ хэрэггүйгөөр муу юумэ бү хэлэ. Тэдэнэр тухай хэлэгдэhэн муу hанамжануудые зүрхэндөө дүтэ бү аба.

10. Үбшэн, үхэл тухай бодолнуудhaa толгойгоо сүлөөлэ. Энэшни шинии илалта болохо.

11. Бодолоо хэрэгhээ бү таhала. Уншабал — hайн, зүгөөр эгээл шухала юумэн Хэрэг юм!

12. Энэ хэрэгэйнгээ дүй дүршэл тухай бултанда хөөрэ, тэрэнээ дамжуулаа. Гэбэшье бү hайрха, бү дээрэлхэ.

Шамда жаргал болон энхэ элүүр байдал хүсэнэб».

Порфирий Корнеевич Ивановай хэрэг мүнөөшье үргэлжэлhөөр. Тиимэhээ элүүр энхэ байдалда эрмэлзэhэн зондо туhа болохо юм гү гэжэ хэдэн адресынь дурадхахамнай.

349200, Луганска область, Свердловско район, п/о Должанская, Верхний Кондрючий хутор, Садовая үйлсэ 58, Сухаревская Валентина Леонтьевнада.

hара бүхэнэй hүүлшын пятницада Москва хотын Бабушкинска районой хүүгэдэй 9-дэхи поликлиникэдэ П. К. Ивановай аргаар заабаринуудые врач Надежда Михайловна Быкова үгэнэ. (ВДНХ метро хүрэтэр ошоод, саашаа 172-дохи автобусоор «Хүүгэдэй поликлиникэ» гэжэ буудалда хүрэхэ).

Понедельнигтэ, средада, пятницада, субботодо, амаралтын үдэр 14 сагhaa 18 саг болотор ВДНХ-гай «Космос» павильон соо П. К. Ивановай аргаар зүбшэл үгтэдэг.

Ц. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ,
журналист.

НАШ АДРЕС:
670000, УЛАН-УДЭ
ул. Каландаришвили, 23

Телефоны редакции: редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора —2-68-08, зам. редактора —2-62-62, отв. секретарь —2-50-52, секретариат —2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды —2-60-91, 2-56-23, промышленности и строительства —2-61-35, агропромышленный —2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта —2-69-58; культуры и школ —2-60-21, 2-57-63; информации —2-34-05; переводов —2-54-93; писем и селькоров —2-67-81; корректорская—2-33-61; выпускающие—2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин —91-1-44, г. Северобайкальск —35-73, п. Хоринск—55-6-90, г. Закаменск—31-61, п. Кырен—91-9-79, п. Агинское 3-40-69. Директор издательства —2-37-32, бухгалтерия— 2-33-77, вахта —2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана в республиканской типографии Госкомиздата Бурятской АССР. Директор 2-40-45. Заказ № 267.